

Selmeczi László

A JÁSZOK BETELEPEDÉSE MAGYARORSZÁGRA KORAI JÁSZ SÍROK A NÉGYSZÁLLÁSI TEMETŐBEN

Vélemények a jászok betelepedéséről

A jászok és a kunok történeti kutatásának hazai klasszikusa, Gyárfás István már 1883-ban szükségesnek vélte megjegyezni, hogy a két etnikum közül a jászoknak „hazánkba mikor történt beköltözését és mai lakhelyeiken letelepítését hiteles történelmi adattal nem igazolhatjuk” (GYÁRFÁS 1883, 22). De azt is hangsúlyozta, hogy a kunok között Moldvában jászok is éltek, s „a moldvai jászok az itteni kunokkal együtt jöttek be hazánkba, s nemzetségek ezekkel egyszerre, a nekik kijelölt helyen, Jászberény vidékén ... telepített le” (GYÁRFÁS 1883, 22). A hazánkba beköltözött jászok az 1279. évi ún. második kun törvényben említett hét kun nemzetség egyikét alkották, (GYÁRFÁS 1883, 22). „míg nem, hihetően a III. Endre és I. Károly alatti trónviszályok alatt magokat a király iránti ragaszkodással s hadjáratokban vitézségükkel különösen kitüntetvén, a kún név mellett külön a jász is, s tudunkra legelőször I. Károly alatt 1323-ban előtérbe jött s kir. oklevelekben használtatott”.¹

Gyárfás következtetéseit későbbi történetírásunk elfogadta. Hóman és Szekfű a Magyar Történetben egyenesen tényként közölte, hogy a tatároktól 1223-ban a Kalka menti csatában, majd 1237–38 telén újból vereséget szenvedett kunok fejedelme, Köten, aki orosz unokájának Endre herceggel kötött jegyessége óta sógorsági viszonyban volt IV. Bélával, „maga és népe hódolatát jelentve, Magyarország területén letelepülési engedélyt kért kúnjai és a Volga vidékéről velük együtt nyugatra sodródott alá nép töredék, a jászok részére. 1239 végén meg is kapta Bélától az engedélyt, hogy mintegy negyvenezer családdal Magyarországra telepedjék. Béla biztosította őket régi szabadságuk és szokásjoguk tiszteletben tartásáról királyuk hódolata és az egész nép megkeresztelkedése ellenében” (HÓMAN–SZEKFÜ 1938, I. 537).

A történetírásunkban általánosan elfogadottá vált véleményt először 1953-ban Györffy György kérdőjelezte meg. A kunok feudalizálódása című tanulmányában ugyan még a kunok egyik nemzetségeként tárgyalta a jászokat, de már akkor megjegyezte, „hogy

a jászok a kunoktól függetlenül is költözhettek és költöztek is Magyarországra. Nikephoros Gregoras leírja, hogy tízezer, Havasalföld területén lakó jászt (alánt) telepített a bizánci császár 1283-ban a bizánci birodalomba a határok védelmére. 1365-ben pedig arról értesülünk, hogy Kont Miklós nádor Vidin várában számos jász harcost fogott el s ezeket adományba kapta a királytól azzal, hogy bárhová telepítheti őket” (GYÖRFFY 1953, 249–50).

Györffy az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza megírása során dolgozta ki és a kötet nyomdába adásával egy időben, 1981-ben a türkevei múzeum fennállásának 30. évfordulójára kiadott emlékkönyvben jelentette meg immár kikristályosodott elképzelését a jászok beköltözéséről (GYÖRFFY 1981, 69–72). Azt hangsúlyozta, hogy a „Heves és Szolnok megye Zagyva-parti részén megtelepedett jászság ideköltözésének ideje történeti rejtély... A jászok sorsa hasonló a kunokéhoz, mert mindkét népet a mongol támadás mozdította ki lakhelyéről, a Kaukázus és a Fekete-tenger felett elterülő pusztákról, mindkettő eljutott Moldva és Havasalföld mellett Magyarországra, s itt a XV. századtól igazolhatóan azonos szervezeti keretben jelennek meg, mely etnikumukat is megőrizte. Ugyanakkor nem bizonyítható, hogy a jászok a kunokkal együtt költöztek be. A krónikák és oklevelek a XIV. század elejéig Magyarországon csak kunokról beszélnek, jászokról nincs szó” (GYÖRFFY 1981, 69). Györffy álláspontja szerint a jászok tömeges megtelepedése 1323 előtt nem igazolható,² oklevelek adataival igyekezett bizonyítani, hogy a Jászság területe nem volt a jászok kezén 1350 előtt.³ Úgy vélte: „legfeljebb annyit engedhetünk meg, hogy kisebb jász szórvány megtelepedése a tájon 1300 előtt nem zárható ki” (GYÖRFFY 1981, 71). Arra a következtetésre jutott, hogy a jászok betelepítése a Jászságba ugyanolyan észrevétlenül történt, ugyanúgy nem csapódott le a történeti forrásokban, mint a románoké Erdélybe. A jászok Magyarországra telepedésének időpontja továbbra is megoldatlan kérdés. Kerülhettek be kisebb számban a kunok beköltözésekor (1239, 1243), egy részük ide települ-

hetett Moldva és Havasalföld területéről 1283 körül, és költözhetek át ezt követően az Al-Duna bulgáriai oldaláról is (GYÖRFFY 1981, 71–72). Györffy Gy. 'A magyarság keleti elemei' című kötetében még egy további lehetőséget sorolt fel, egy 1342 utáni áttelepülését, szoros összefüggésben Bogdán román vajda népének Moldvába való költözésével (GYÖRFFY 1990, 315).

A Györffy által felvázolt lehetőségek alapján legutóbb Kristó Gyula kísérelte meg rekonstruálni a jászok betelepődését. Legfontosabb következtetései:

- Szerfelett kétséges, sőt voltaképpen kizárható, hogy a jászok a kunokkal együtt a XIII. század középső évtizedeiben jöttek volna be Magyarországra (KRISTÓ 2003, 235).
- A látszólagos megfelelések ellenére sem találtunk meggyőző adatot, ami a kunok és jászok együttlakására bizonyítékul szolgálhatna (KRISTÓ 2003, 236–237).
- A XIV. század közepéig nincs adatunk arra vonatkozóan sem, hogy a jászok a mai Jászságban éltek volna (KRISTÓ 2003, 237).
- A XIV. században, de még a XV. század elején is a pilisi jászok alkothatták a legmeghatározóbb jász csoportot, s hozzájuk kell kapcsolni az 1323. évi kiváltságlevél jászait is (KRISTÓ 2003, 237–238).
- Az a körülmény, hogy 1323 és 1325 között mintegy fél tucat oklevélben említene jászokat, előtte pedig egyetlen egyszer sem akadunk nyomukra, eléggé egyértelműen szól amellett, hogy a XIV. század első két évtizedében jöhettek Magyarországra (KRISTÓ 2003, 238).
- Az írott források alapján a mai Jászság a XIV. század második felében települt be jászokkal, méghozzá délről, az Al-Dunától délre eső területről és alkalmasint több hullámmal jött jászokkal. Utóbb talán az Esztergom-Pilis megyei jászok egy része is ide került át, akik magukkal hozták 1323. évi kiváltságlevelüket, ami így kerülhetett Jászberénybe (KRISTÓ 2003, 241).

Kristó dolgozatában azt is megemlíti, hogy elméletének „egyetlen mozzanat látszik ellentmondani, az a régészeti ásatási megállapítás, hogy a négyszállási temető legkorábbi rétege, benne a jászok első generációjával, a XIII. század második felére vagy inkább a század középső harmadára keltezhető” (KRISTÓ 2003, 241). Nyomban hozzátette azonban a következőket is: „Az ellentmondás feloldása a régészetre vár. Ennek során mérlegelni kell a temető keltezését, illetve etnikumi meghatározását. Ez utóbbihoz magam csak annyit teszek hozzá (így Kristó): kun – méghozzá rangos kun – sír Négyszállástól

északabbra, Erdőtelken is előfordul. Ez felvetheti annak gyanúját, hogy a Jászságban a jászok ottani megtelepedése idején a magyarokon kívül (amiről okleveles adatok és helynevek vallanak) szórványosan kunok is élhettek (KRISTÓ 2003, 241).

A négyszállási temetőkről

Miután az „egyetlen mozzanat”, amely Kristó elméletének ellentmond, személyemben érint, megpróbálom érveimet és bizonyítékaimat álláspontom védelmére felsorakoztatni. 1980 óta foglalkozom a jászok régészeti kutatásával. Mielőtt Négyszállást, az általam megkutatott első lelőhelyet kiválasztottam volna, a megmaradt írásos források elemzése alapján az egykor ott élt népesség etnikai hovatartozásának vizsgálatát végeztem el. A település lakosságának előzetes etnikai meghatározására azért volt szükség, mert a jász leletanyag egyáltalán nem volt ismert, s emellett joggal volt feltételezhető, hogy a késő középkori (feudalizmuskori), az ásatásokon feltárt kulturális horizontok elemzésénél pusztán a feltárt anyagból való kiindulás számos veszélyforrást rejt magában, következésképpen könnyen tévútra vezethet. Ugyanis pl. a jászok és a kunok esetében a szállástemetők lelet együtteseiből rekonstruálható kultúra a feudalizálódás, az interetnikus, valamint a kereskedelmi kapcsolatok következtében sohasem intakt, hanem többretegű, sok szálból tevődik össze. Tovább bonyolítja a helyzetet az a körülmény, hogy a jászok és kunok kultúrája a Magyarországra történő beköltözés előtt sem volt egységes, nem volt a magyartól teljesen elütő homogén keleti kultúra (SELMECZI 1992, 11).

Négyszállás, amióta adat van róla, egészen elpusztulásáig nagy bizonyossággal jász lakosságú település volt (SELMECZI 1992, 12–13). Ebből számunkra logikusan következett, hogy az előkerülő leletanyag, a megfigyelhető jelenségek és szokások, függetlenül azok jellegétől, függetlenül attól, hogy elkülönülnek-e az egyéb, hasonló korú magyarországi leletektől vagy nem, együttesen és külön-külön a magyarországi jászok kulturális hagyatékának tekintendők (SELMECZI 1992, 13).

Négyszállásra vonatkozóan 1391-ből van az első adatunk. Következésképpen, ami a jászok korábbi feltételezett itteni létét illeti, bizonyosságot egyedül a régészeti kutatások nyújthatnak. Azt senki sem tagadja, hogy Négyszálláson 1391-ben már jászok éltek. A kérdés azonban az, hogy mikortól. A XIV. század második felétől, ahogyan Györffy és Kristó sugallja, vagy a XIII. század közepétől.

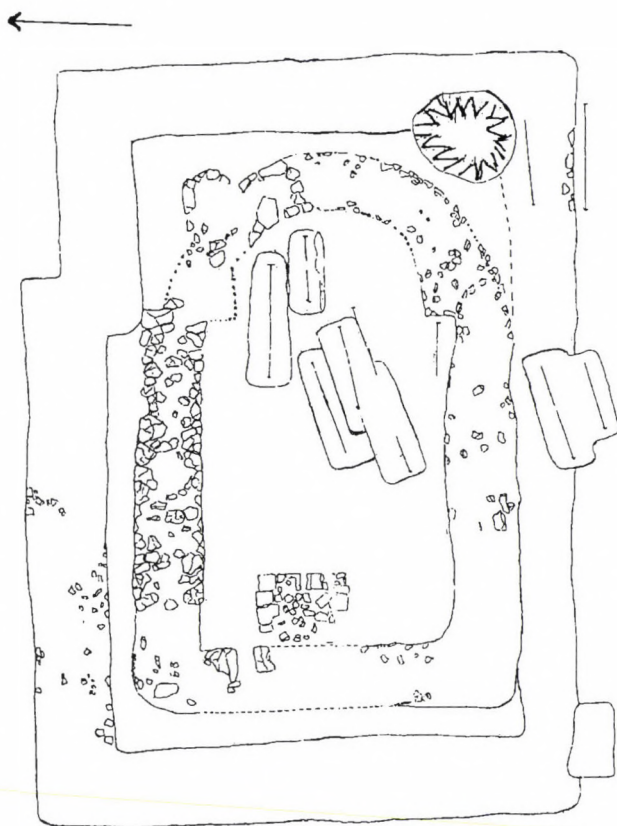
A jászoknak a mai Jászságba való betelepítéséről szóló Györffy–Kristó féle elképzelés alapja az az ok-

levél, amely arról tudósít, hogy 1350-ben Becsei Töttös pilisi ispán és ajtónállómester (1342–1353), mint a „jászok bírja” (iudex Philisteorum) benépesíteni akarván (populorum congregatione decorare) Iva és Hacak birtokot, amely utóbb Jászberény határába olvadt, a birtokjoggal korábban rendelkező (ipoly)sági apátságtól telepítésre 10 évre bérbe vette (GYÖRFFY 1981, 71). Amíg Györffy csak megemlíti ezt az oklevelet, Kristó azt is biztosan tudni véli, hogy Becsei Töttös oda is vitte a jászokat a Jászság szívébe (KRISTÓ 2003, 241). Az oklevélből azonban erre nem lehet következtetni, csupán a költöztetés szándékára. A régészeti terepbejárásokkal ez ideig sem Ivát sem Hacakot nem sikerült azonosítani. Ezek a tatárjárás következményeként elnéptelenedett birtokok minden valószínűséggel később sem éltek újjá, mint ahogyan a Jászberény határába beolvadt más, szintén a tatárjáráskor elpusztult települések, pl. Necsőgyháza, Szentimre és Szentpál sem.

A fentiekből következően a régészre hárul az a feladat, hogy megállapítsa, volt-e Négyszállásnak Árpád-kori előzménye? A tatárjárás után telepedett-e oda, s mikor az új népesség és arról bizonyítható-e, hogy jász? A négyszállási I. sz. temető leletanyaga a jászok betelepődését már eddig is elégségesen igazolta. A válaszadáshoz további segítséget nyújt a *négyszállási* telekről, a település keleti végén előkerült *másik templom* és temető, az ún. *II. sz. temető*. Ugyanis bizonyítja, hogy a beköltöző jászok egy, a tatárjáráskor elpusztult magyar falu romjain ültek meg, amely templomos hely volt. Egyhajós, félköríves apszisú templomát feltehetően a XII. században építették és a körülötte levő szentelt földbe temetkeztek. A település a tatárjárás idején elpusztult, minden bizonnyal temploma is megrongálódott. Azonban a XIII. század közepétől már újra használatba veszik a templomot és elkezdnek köré újra temetkezni. Az első templomot még feltehetően a XIII. század második felében lebontják, köré újabb alapot ásnak, a régi templomnál nagyobb, új, immár négyszögletes szentélyű templomot építenek, a temető területét pedig fallal veszik körül⁴ (1. kép).

A négyszállási II. számú temető földje szerencsésen megőrzött néhány olyan korai sírt, amelyek elemzése perdöntően igazolja, hogy a település temploma köré a XIII. század közepétől, második felétől újra temetkeztek.

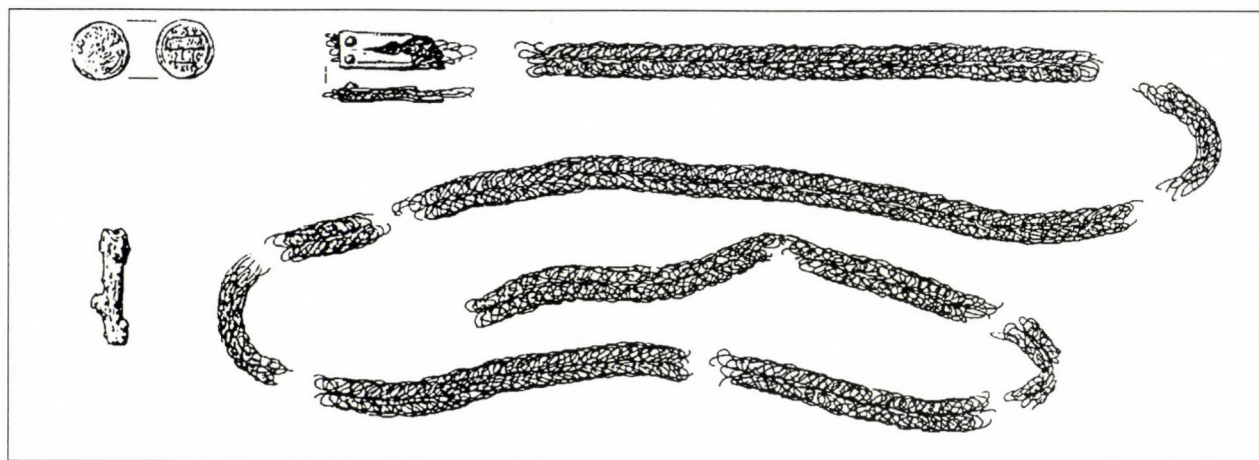
A temető 1–2. sz. *kettős gyereksírja* 70 cm mélységből került elő.⁵ A bal oldali sírnak (1. sír) voltak korhatározó mellékletei. Koponyáját az eltemetéskor viselt párta(?) teljesen korrodált fémveretei színezték zöldre. A mellkasán keresztben öv húzódott, amelynek egykor lecsüngő szára a jobb medencelapát és a

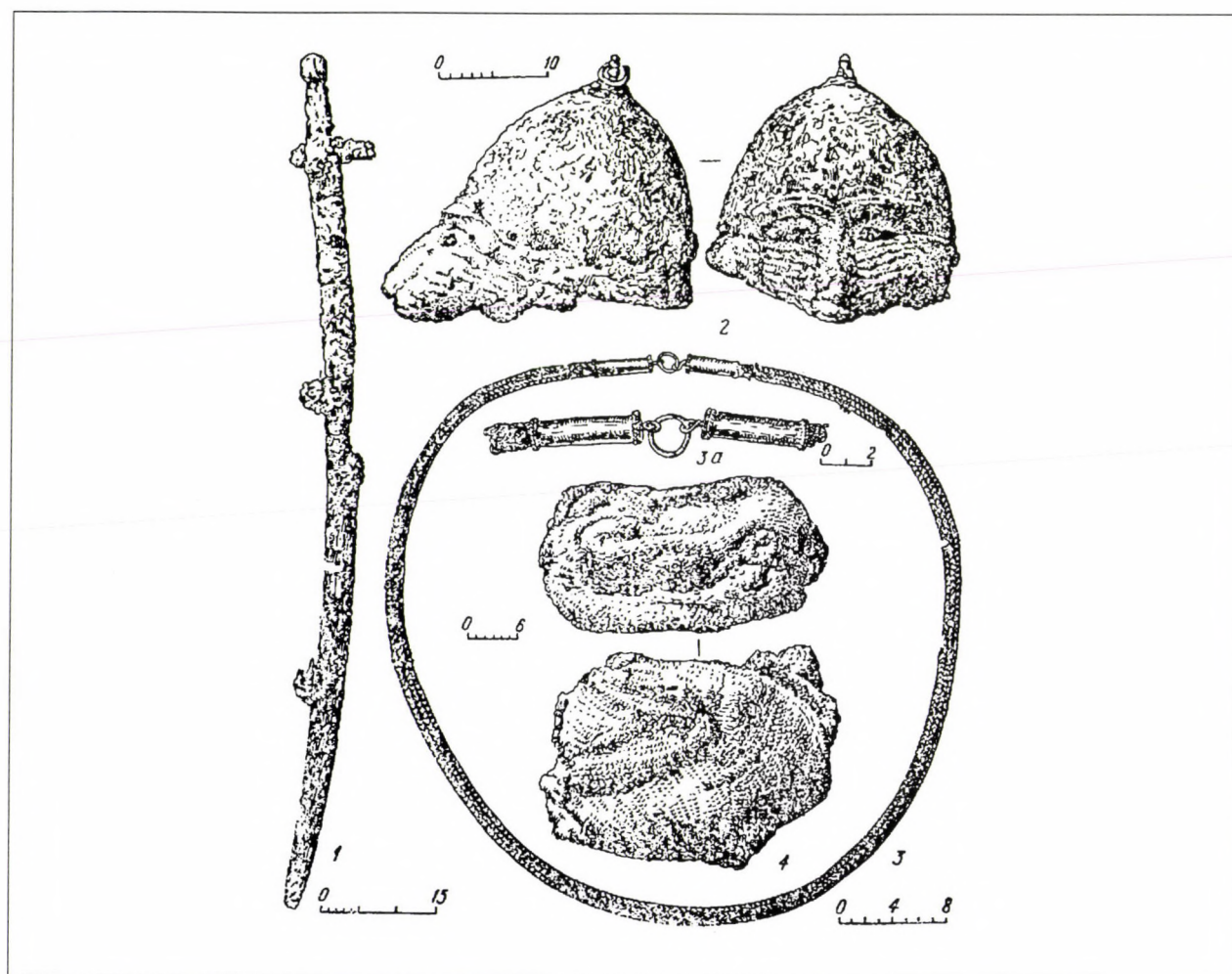
1. kép Négyszállás Árpád-kori templomainak alaprajzai
Картина 1. Планы храмов эпохи королей из династии
Арпадов в пос. Недьсаллаш

combcsont mellett a jobb oldalon feküdt. Az öv igen sajátos technikával készült. Bronzdrótokból (ún. kígyófonással) összefont 0,7 cm szélességű szalag, amelynek végeire két nitt szöggel páros rézlemezt, egy 2,5 cm hosszú, 0,8 cm széles „súlyvéget” erősítettek. Az öv töredékeinek hossza 111,1 cm. A halott a túlvilági útra még pénzt is kapott, ugyanis a sír földjéből V. István obulusa került elő (CNH I. 285, HUSZÁR 343) (2. kép).

A pénz jelenléte a sírban önmagában csupán arra utal, hogy az 1270–1272 előtt nem kerülhetett a földbe. A temetés feltételezhető dátumának megállapításához további segítséget nyújt a sajátos technikával készült öv párhuzamainak vizsgálata. Fonott tárgy, ha csak néhány darab is, de került elő. Tisza-földvár-Homok-Óvirághegy lelőhelyen egy előkelő kun nő sírjában a koponya alatt és a mellkason ezüstsálakból font vastag nyakéket találtak (SELMECZI 1971, 189–191; *ibid.*, 1973, 107–109; PÁLÓCZI HORVÁTH 1994, 123). A homok-óvirághegyi nyaklánccal kapcsolatban Pálóczi Horváth azt tartotta fontosnak megjegyezni, hogy az ezüstsálakból fonott,

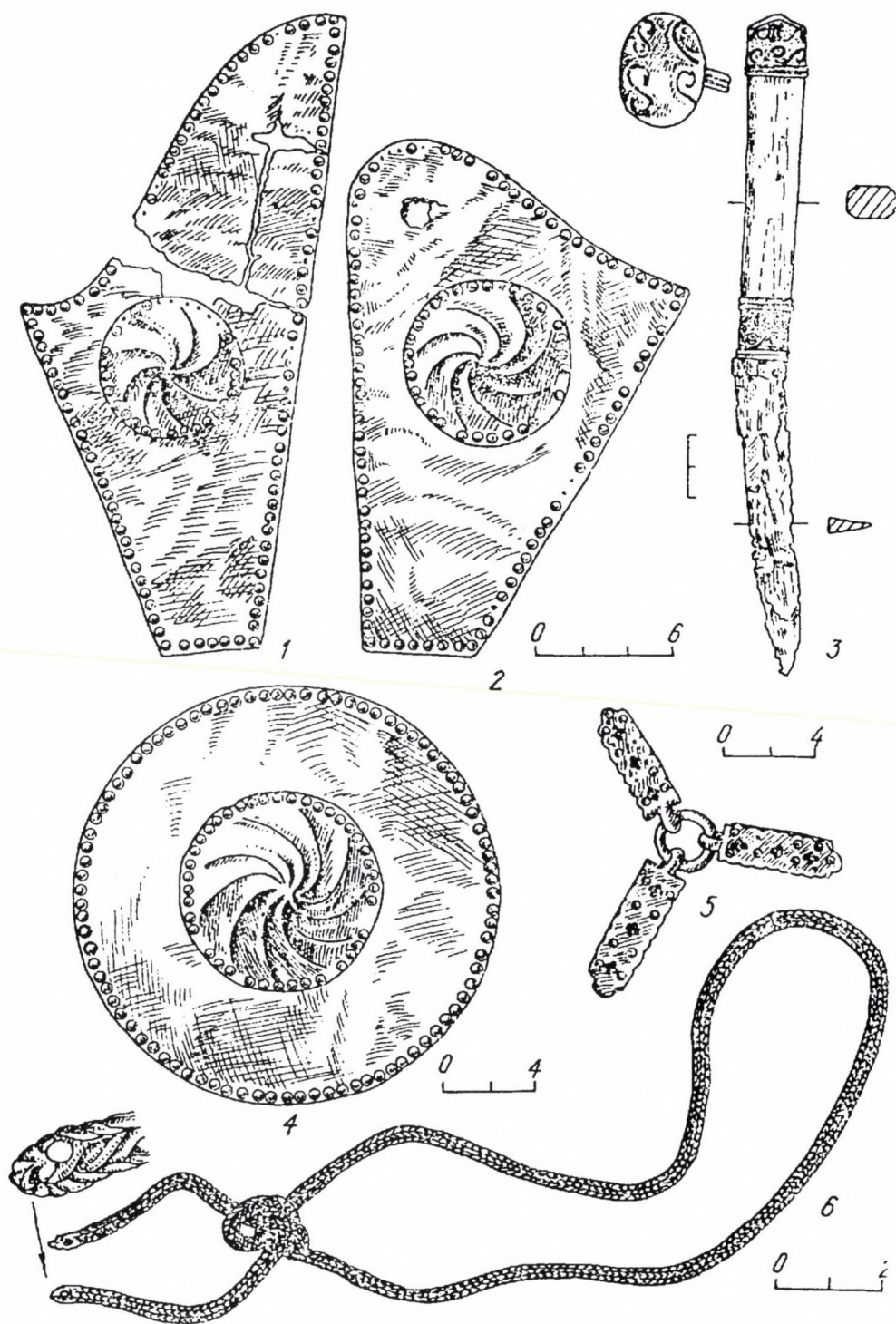

2. kép A négyszállási II. sz. temető 1–2. sírjának leletanyaga
 Картина 2. Находка 1–2-й могилы кладбища II пос. Недьсалаш

3. kép Szablya (1), aranyozott vassisak (2), elektron lánc (3, 3a) és sodronying (4) a Csingul patak magas partján feltárt kun fejedelmi sírból

Картина 3. Сабля (1), позолоченный железный шлем (2), цепь (3, 3a) и сетчатая рубаха (4) из могилы куманского князя

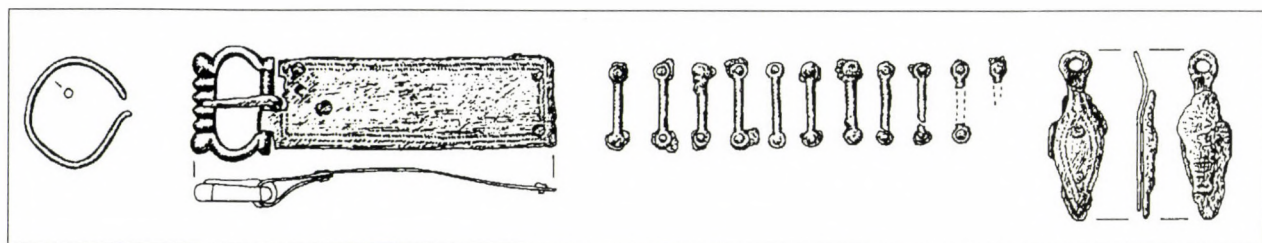
4. kép Aranyozott ezüst tárgyak (1, 2, 4, 5), aranyozott ezüst nyelű kés (3), fonatos arany lánc(öv?) (6) a Csingul patak magaspártján feltárt kun fejedelmi sírból

Картина 4. Позолоченные серебряные предметы (1, 2, 4, 5), позолоченный нож с серебряной ручкой (3), золотая жгутовая цепь(пояс?) (6) из могилы куманского князя, вскрытого на берегу реки Чингул

vastag nyakláncok a XI–XIII. században meglehetősen ritka ékszernek számítanak. Hasonló fonatokat talált a XII. századi richárdpusztai kincsben, valamint néhány, a XI. századra keltezett orosz és lengyel lelet együttesben (PÁLÓCZI HORVÁTH 1993, 155 és 36. jegyzet). A homok-óvirághegyi láncot a fonadék két végét lezáró hengerek filigrán szegélydíszre és a közéjük illesztett kerek tok filigrán szegélydíszre és virágmintája alapján a XIII. század bizánci stílusú emlékei közé sorolta be (PÁLÓCZI HORVÁTH 1993, 155).

Ismerünk egy 140 cm hosszú aranyból font övet Csernyigovból is, amelynek a végeit vadállat fejét ábrázoló tubusok zárják le, a rajtuk lévő foglalatban ékkövekkel. Az övet a XII–XIII. századra datálták

zöldő, hosszúkás levél alakú tárgy, a szélénél két sorban beütött pontsorral díszítve. Hossza 3,6 cm. A hozzátartozó öv a medence és az alsó bordaívek között feküdt. Az övcsat bronzból készült, ovális formájú. Az a hosszabbik oldala, amelyen a csattüske (pecek) forog és amelyre a csattestet erősítették sima, míg másik hosszanti oldala hat karéjjal tagolt. A bronzlemezről kivágott, beponcolt pontsorral keretezett téglalap alakú csattestet egy nitt szöggel átütött rövid pánttal erősítették rá a csatra. A csat hossza 1,8 cm, szélessége 2,6 cm, a csattest hossza 6,3 cm, szélessége 2 cm. Az övet 11 db, két végén kikerekedő, ugyanott az övre egy-egy szöggel ráerősített, keskeny bronzpánt, úgynevezett pálcikaveret díszítette (5. kép).

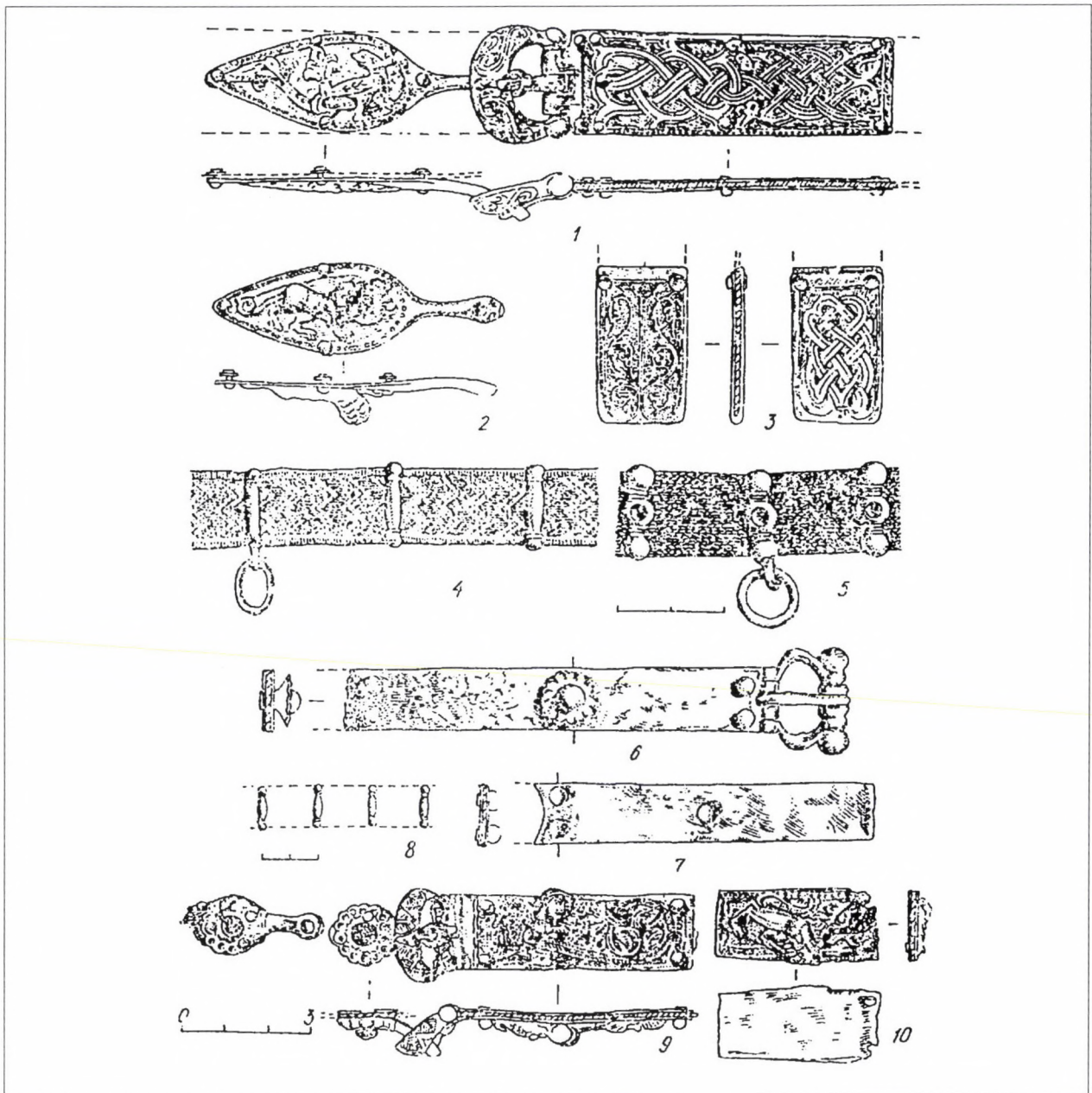
5. kép A négyszállási II. sz. temető 24. sírjának leletanyaga
Картина 5. Находка 24-й могилы кладбища II пос. Недьсалаш

(DREVNEE ZOLOTO 1975, lapszám nélkül). Került elő fonott lánc az eddig egyetlen ismert kun fejedelmi sírból is, mindjárt kettő. A kán mellén vastag elektron lánc feküdt, amelynek végeit a homok-óvirághegyi láncához kísértetiesen hasonló filigrándíszes, hengeres, hurkos fülű ezüst tubusok zárják le. Emellett a bal lábfejenél is találtak egy fonott arany láncot (OTROŠENKO-RASSAMAKIN 1986, 20) (3–4. kép). A káni sírt a benne talált leletek alapján a XIII. század második harmadára datálták (OTROŠENKO-RASSAMAKIN 1986, 31–34; GOLD DER STEPPE é.n., 271). Vagyis a négyszállási fonott láncöv párhuzamainak keltezése is azt a meggyőződésünket erősíti, hogy a sír halottja V. István uralkodása idején, az 1270-es években kerülhetett a földbe.

A korhatározás szempontjából kulcsfontosságú a négyszállási II. számú temető 24. sírjában talált leletanyag.⁶ A koponya alatt bal oldalon egy kerek metsetű ezüstszálból formált, nyitott fülbevaló karika, feküdt, amelynek egyik vége kihegyesedő, a másik vége laposra kalapált, enyhén visszahajlik és törött. Átmérője 2,5 cm. A hasonló típusú fülbevalók ismeretében biztos, hogy a négyszállási fülbevaló törött végét spirálszerűen visszatekerték. A mellkas közepén a gerincoszlop bal oldalán egy sajátos övtípus kapcsolórészét találtuk. Ónozott bronzlemezről készült, két vasszegeccsel bőrre erősített, áttört karikában vég-

A négyszállási öv azokkal a kun sírokkal (Kígyópuszta, Csólyos, Felsőszentkirály, Tomasevac) mutat szoros rokonságot, amelyekből a hagyományos steppei viselet tartozékaként arany, illetve aranyozott ezüst veretes övek kerültek elő. A XIII. század második felének hazai leletanyagában az első három öv önálló csoportot képez. Azonban ezek az övek, noha kun sírokból kerültek elő, nem képviselnek valamiféle különálló kun típust. Díszítőelemeik (ábrázolás, motívum) az európai lovagi kultúrához kötődnek. Viselésüknek, összekapcsolásuknak módja a korabeli európai divathoz hasonló. Ezek az övek a kunoknál nyugati hatásra jelentek meg, korábban ugyanis a kunok nem hordtak veretes öveket (PÁLÓCZI HORVÁTH 1982, 98–99; *ibid.*, 1993, 161; BRMBOLIC 1996, 273–277).

A négyszállási öv legjobb párhuzamai a XIII. század második harmadában, a Csingul patak mellett eltemetett kun fejedelem sírjából kerültek elő (6. kép). Az áttört karikában végződő öv, hosszúkás levél alakú kapcsolótagjához hasonlóak voltak a kun kán sírjában talált 2. és 3. övek kapcsolótagjai (OTROŠENKO-RASSAMAKIN 1986, 22–24), míg az övcsat szinte pontos mását az 1. sz. öv csatján láthatjuk (OTROŠENKO-RASSAMAKIN 1986, 20–22). De megtaláljuk a kun fejedelem sírjában a 2. sz. övön, természetesen nemes anyagból, a pálcikaveretek pár-

6. kép Övcsatok és övdíszek a kun fejedelmi sírből (1–4: a 3. sz. öv, 5–7: az 1. sz. öv, 8–10: a 2. sz. öv)

Картина 6. Поясные пряжки и украшения из могилы куманского князя (1–4: пояс 3-й, 5–7: пояс 1-й, 8–10: пояс 2-й)

huzamait is (OTROŠENKO–RASSAMAKIN 1986, 22).

A négyszállási öv csatjához teljesen hasonló az úgynevezett Szent Erzsébet öv csatja (7. kép 1), amelynek a kun előkelők öveivel való egyértelmű rokonságára Éri István hívta fel először a figyelmet (ÉRI 1956, 146–147). A Szent Erzsébet övet első közlője a XII–XIII. században Európa-szerte exportáló szicíliai övkészítők munkájának tartotta, s ezt

a véleményt a későbbi kutatás csupán annyiban módosította, hogy az öv készítésének idejét a XIII. század első felére tette (BOCK 1867, 60, 101–102; ÉRI 1956, 147).

A négyszállási öv csattípusának, de csak annak, későbbi párhuzamai is ismertek. Az egyik a budai váralján, a középkori Tófalú területéről került elő XIII–XIV. századi kerámiatöredékek társaságában. Sajnos a telepfeltárás lehetőségei ennél pontosabb

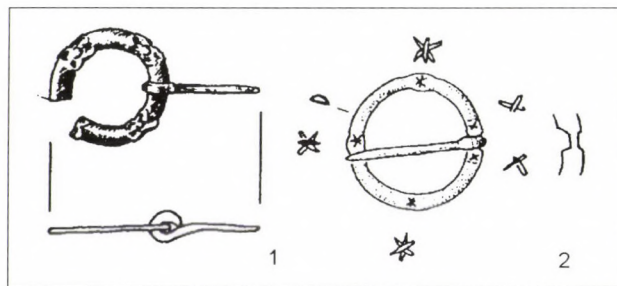

7. kép 1: a Szent Erzsébet öv; 2: Tófalú (Budavára); 3: Tirnovo
Картинка 7. 1: пояс "Святая Елизабета"; 2: Тофалу (Будаваара); 3: Тирново

datálást nem engedtek meg (VÉGH 1999, 340) (7. kép 2). A tirnovói Carevec palotatemploma előcsarnokának egyik sírjában egy arany övcsatot és szíjvéget találtak, amelyet a XIV. századra kelteztek (GEORGIEVA 1964:2, 39, 1. kép, *ibid.*, 1974, 393–395) (7. kép 3a-b). A közelebbi párhuzamok között említhetjük meg Szer plébániatemploma temetőjének 38. és 42. sírjában talált övcsatokat, amelyeket az ásató a XIV. század végére, a XV. századra, tehát igen késői időszakra datált (HORVÁTH 1975, 352, 355–356, I. tábla 1–6, II. tábla 1–38). A kormeghatározást HATHÁZI Gábor utóbb a XIII–XIV. század fordulójára, azaz az 1200-as évek végére, az 1300-as évek legelejére tette (HATHÁZI 2004, 124, 864. jegyzet).

Összefoglalva: az az övtípus, amelyhez a négyszállási öv tartozik, (nyugat)európai eredetű, a legközelebbi párhuzamok a XIII. század középső harmadára jellemzők.

A négyszállási II. sz. temető korai sírjai közé tartozik a 41. számú, a későbbi temetkezések következtében erősen megrongált sír is,⁷ amelyből egy 1,9 cm átmérőjű kerek ezüst csat került elő (8. kép 1).

8. kép 1: Négyszállás II. sz. temető 41. sír; 2: Balota-szállás-Balotapuszta

Картинка 8. 1: 41-ая могила кладбища II пос. Недьсалаш; 2: Балотансалаш-Балотанпуста

Azok a csatok, amelyek közé az említett csat is tartozik a XIII–XIV. századi Európa földrajzi és társadalmi rétegződés szempontjából egyaránt széles körben elterjedt, közkedvelt viselet tartozékai voltak, a ruha felső kivágásának, vagy a köpeny nyak alatti részének összekapcsolására szolgáltak. Ezek a tárgyak a Kárpát-medencében legfeljebb az arisztokrácia, esetleg a városi népesség viseletében töltötték be eredeti funkciójukat. A magyar falvak népe saját viseleti szokásaihoz igazította a számára eredetileg idegen tárgytípust. Templomkörüli temetőinkben e darabok övcsatként tűnnek fel, ez a használati forma Nyugat-Európában ismeretlen (HATHÁZI 2004, 95).

A négyszállási csat párhuzamai a tatárjárás idején elrejtett kincsleletekből (Abony, Bajót, Karcag) kerültek elő (HÖLLRIGL 1937, 147–151; HUSZÁR 1945, 72–74; PARÁDI 1975, 128, 132, 136, 7. kép, 9. kép 1, 11. kép 3; PÁLÓCZI HORVÁTH 1989, 126). A csat méret azonos párhuzamát pedig a Balotaszállás-balotapusztai előkelő kun nő III. Ioánnész Vatzész nikaiai császár (1222–1254) arany hyperposával keltezett sírja tartalmazza (HAMPEL 1893, 368; PÁLÓCZI HORVÁTH 1989, 95–136; *ibid.*, 1993, 105–107) (8. kép 2). A fenti párhuzamok alapján a négyszállási II. számú temető 41. sírjába is nagy valószínűséggel a XIII. század közepén/második felében temethettek.

Régészeti módszerekkel tehát egyértelműen bizonyítható, hogy Négyszállás Árpád-kori temetőjét a XIII. század második felében is használták. De vajon kik? A tatárjárást túlélő magyarok, ide telepedő kunok vagy egy újonnan betelepülő és a templomkörüli temetkezést már a XIII. századtól feltehetően elsősorban politikai okok miatt választó jászok? Véleményünk szerint az utóbbiak. Azért a jászok, mert bizonyíthatóan a XIII. század közepétől ott éltek Négyszálláson, továbbá azért, mert az I. sz. temetőben található anyagi kultúra egy hagyományait őrző, zárt populációra utal; a II. sz. temető XIV., részben XV. századi rétege pedig olyan régészeti leleteket tartalmaz, amelyek a négyszállási I. számú temető hasonló korú rétegéből is előkerültek.

A négyszállási II. számú temető sírjaira nem jellemző az a kötött rítus, amelyet az I. számú temető halottainak a sírban, ill. a koporsóban való elhelyezésével kapcsolatban lehetett megfigyelni. A 24. sír halottját, akit a már említett jellegzetes övvel bocsátottak túlvilági útjára, a törzs és a medence mellett nyújtott karokkal ugyanúgy fektették a sírba, mint az Árpád-kori falu keresztény magyar halottait. Tehát attól, ahogyan a sírba helyezték, lehetett magyar, kun vagy jász is. Ezen időszak pogány temetkezéseinek jellemző kéztartása azonban szintén a törzs, ill. a test mellett nyújtott volt. A fektetés rítusa alapján tehát

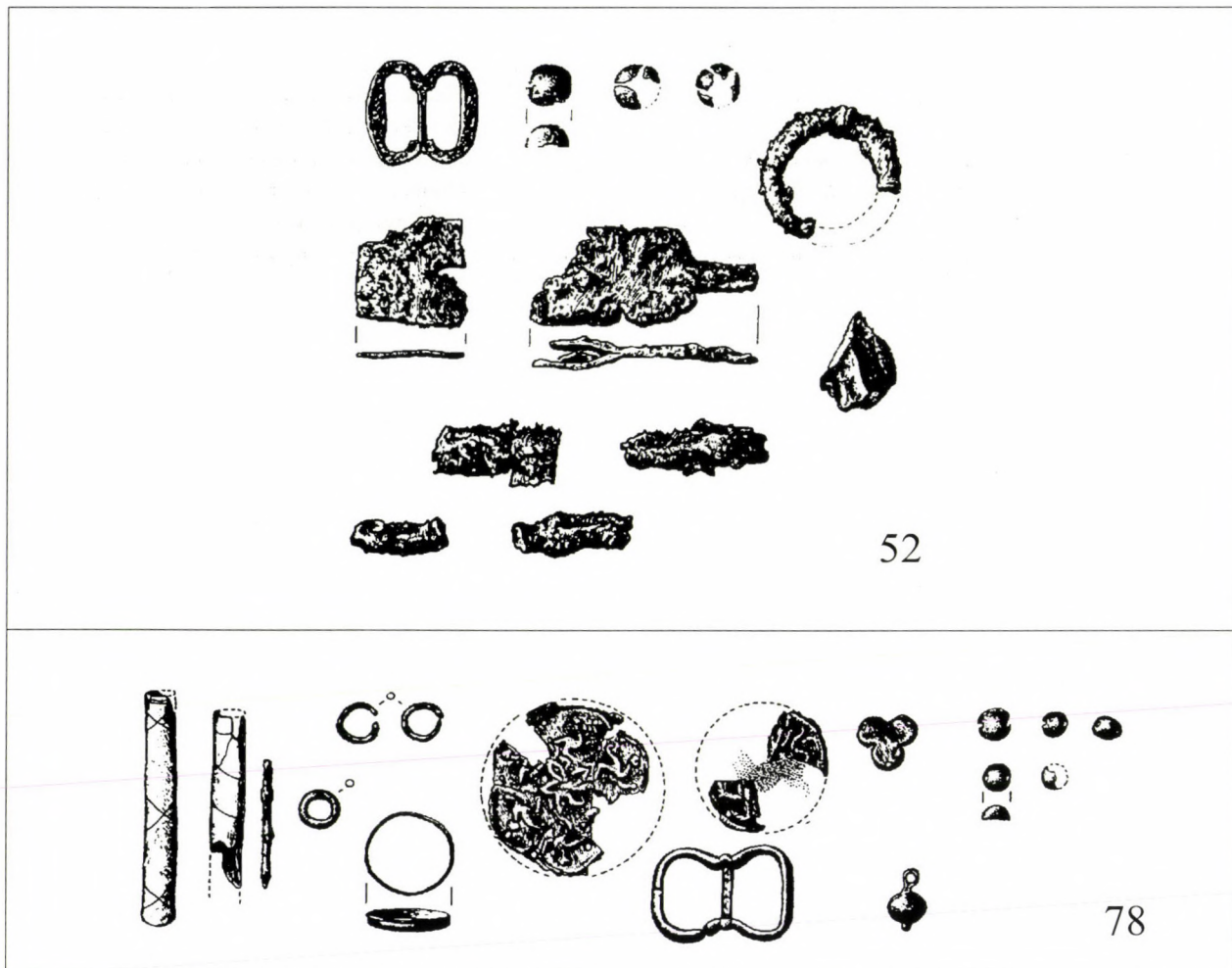
nem dönthető el, hogy a veretes övvel eltemetett halottat az Árpád-kori magyar rítust követve, mint hithű katolikust helyezték-e a sírba vagy az eltemetett egy olyan neofita volt-e, akinek friss kereszténysége mindösszesen annyiból állott, hogy hozzátartozói a templomkörüli temetőbe temették. Annak alapján, hogy a négyszállási II. számú temető 24. sírjában talált övhöz hasonló övek milyen közegből kerültek elő, viselője lehetett kun is, hiszen mint említettük, az ilyen típusú öveknek a magyarországi kunok régészeti anyagának elkülönítésében volt perdöntő szerepük (PÁLÓCZI HORVÁTH 1982, 95), és az eddigi egyetlen ismert kun fejedelmi sírban is hasonló övek voltak. Azonban találunk magyar környezetben is példát. Ide sorolhatjuk a Szentgyörgy-Kismacs (M. NEPPER-MÓDY 1985, 103), és az Esztergom-Szentkirály (RÉCSEY 1894, 69–70, PÁLÓCZI HORVÁTH 1972, 197), templomkörüli temetőkből előkerült bronz- és ezüstveretű öveket. Az 1–2. sír V. István obulusával együtt eltemetett, fonatos bizánci technikával készült bronz láncának korabeli párhuzamai is kun környezetből kerültek elő. Ilyenformán ezeknek a síroknak a halottai esetleg lehetnének kunok is. Sajnos a régészeti leletanyagra e tekintetben etnikai megkülönböztetést nem lehet alapozni. Azonban Kristó maga is kihangsúlyozta, hogy „a látszólagos megfelelések ellenére sem találtunk meggyőző adatot, ami a kunok és jászok együttlakására bizonyítékul szolgálhatna” (KRISTÓ 2003, 236–237). Ez az álláspont meggyőzőnek tűnik, bár nem kizárható, hogy kun területen szórványosan élhettek jászok, s jász területen esetleg kunok. Azonban minden jel arra utal, hogy a négyszállási II. számú temető XIII. századi sírjaiba nem a tatárjárást túlélő magyarokat, nem kunokat, hanem jászokat temettek.

Hogy feltevésünket, miszerint a négyszállási jászok a kunokkal egy időben költöztek be a Kárpát-medencébe, minden kétséget kizáróan bizonyítsuk, vizsgáljuk meg újra a *négyszállási I. számú temető kronológiai helyzetét*. A temetőbe temetettek etnikai meghatározása könnyebb: ugyanis a temető területére korábban nem temettek; a benne levő leletanyag egységes, olyan keleti vonásokkal, amelyek kétségtelenné teszik, hogy az egy, a tatárjárást követően betelepült, és keleti kapcsolatait továbbra is őrző népesség sírjait tartalmazza.

Az I. számú temető anyagának közlésekor elégségesnek látszott annak bizonyítása, hogy a temetőben III. Béla másodlagosan felhasznált érmeivel eltemetettek a XIII. századra keltezhetők. Ezt megerősítette az a tény, hogy hasonló tárgyra, hasonló funkcióval a Karcag-orgondaszentmiklósi kun temetőben is rábukkantunk, valamint annak hangsúlyozása, hogy a tatár-

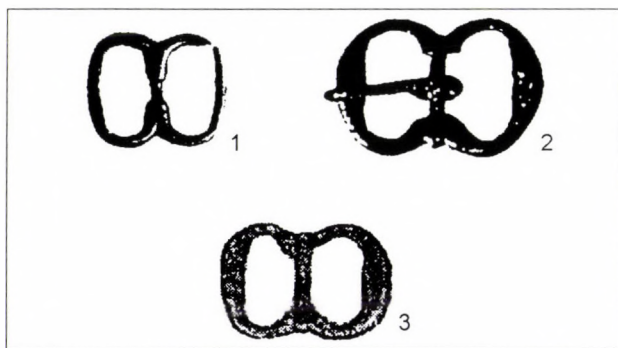
járaskor elrejtett kincsleletekben előforduló gyűrű-típusok (liliom, kettős kereszt, agnus dei díszítéssel) egyes jász sírokban XIII. századiak is lehetnek, nem

téről, Dodestiből (SPINEI 1985, 212. 40. t. 2) (10. kép 3), amelyet a X–XII. századra datáltak. A keltezés felső határát Spinei később a XIII. századra módosította

9. kép Négyszállás I. sz. temető 52. és 78. sír
Картина 9. 52-я и 78-я могила кладбища I пос. Недьсаллаш

kell feltétlenül arra gondolnunk, hogy a XIV. századnál korábban nem kerülhettek a sírokba (SELMECZI 1992, 15, 94). A temető XIII. századi megnyitása mellett további érveket is tudunk felsorakoztatni. Az I. számú temető 52. és 78. nem éremmel keltezett sírjából (9. kép) előkerült egy viszonylag kisméretű (2,9x2,5 és 3,5x2,3 cm) bronzból öntött, fekvő nyolcas alakú csat. E csattípus párhuzamát találta meg Laszlovszky József Tiszafüred-Morotvaparton egy, a tatárjáraskor elpusztult település XII–XIII. századi kerámiával keltezett (15. számú) házában (10. kép 1) és Wolf Mária (egy 2,5x1,7 cm nagyságú példányt) Hejőkeresztúr–Vizekköze lelőhelyen (10. kép 2), egy hasonló sorsú településen, amelyet a XI. századra keltezett.⁸ Hasonló bronzcsat került elő Moldva terüle-

10. kép 1: Tiszafüred-Morotvapart, 2: Hejőkeresztúr-Vizekköze, 3: Dodesti
Картина 10. 1: Тисафюред-Моротвапарт; 2: Хейё-керестур-Визеккёзе; 3: Додетти

(SPINEI 1985, 98, 172). A szóban forgó övcsat a középtengelyes csatoknak egy sajátos korai típusa, amely a régészeti leletanyagban, legalább is az eddigi előfordulások alapján úgy tűnik, a XII–XIII. századra jellemző; következésképpen a négyszállási I. számú temető 52. és 78. sírja nagy biztonsággal a XIII. századra keltezhető.

Az I. számú temető 161 sírjából egy ereklyetartó bronzkereszt egyik lapja került elő (11. kép 1). A keresztzsáron plasztikus korpusz, az alsó és oldalsó keresztzsarak végein ovális keretben evangélisták ábrázolása. A kereszt felső szára letörött, azt egy vaspánttal helyettesítették. Ezt a típust a kutatás kijevei műhely termékének tartja. Készítési ideje a XII. század második, a XIII. század első felére tehető (SPINEI 2003, 324, PEKARSKA–PUCKO 1989, 84–94) (11. kép 2–9). A keresztet minden bizonnyal a beköltöző jászok hozták magukkal és mint személyes tárgyat a XIII. század második felében helyezhették a sírba.

Az I. számú temető korai temetkezései között tarthatjuk számon a 70. sírt is, amelyet a benne talált, két oldalán félkörívvel tagolt téglalap alakú bronzcsat keltez (12. kép 1). A csat jó párhuzamai Ducó (Ducové) középkori temetője 1433. és 1644. (983/72, 89/75) sírjából kerültek elő (12. kép 2–3), Ruttkay keltezése: XIII. század (RUTTKAY 1979, 76, 131, 1989, 363–364, 1. kép).

Végezetül megemlítenéd, hogy a kérdéskör legjobb romániai szakértője, Spinei V. 2003-ban Kolozsvárott megjelent, *The great migrations in the east and South East of Europe from the ninth to the thirteenth century* című művében a jászokat is említi, s velük kapcsolatban értékelő megjegyzéseket fűz a négyszállási I. számú temetőről megjelent publikációhoz, hangsúlyozva, hogy szerző datálása helytálló.⁹

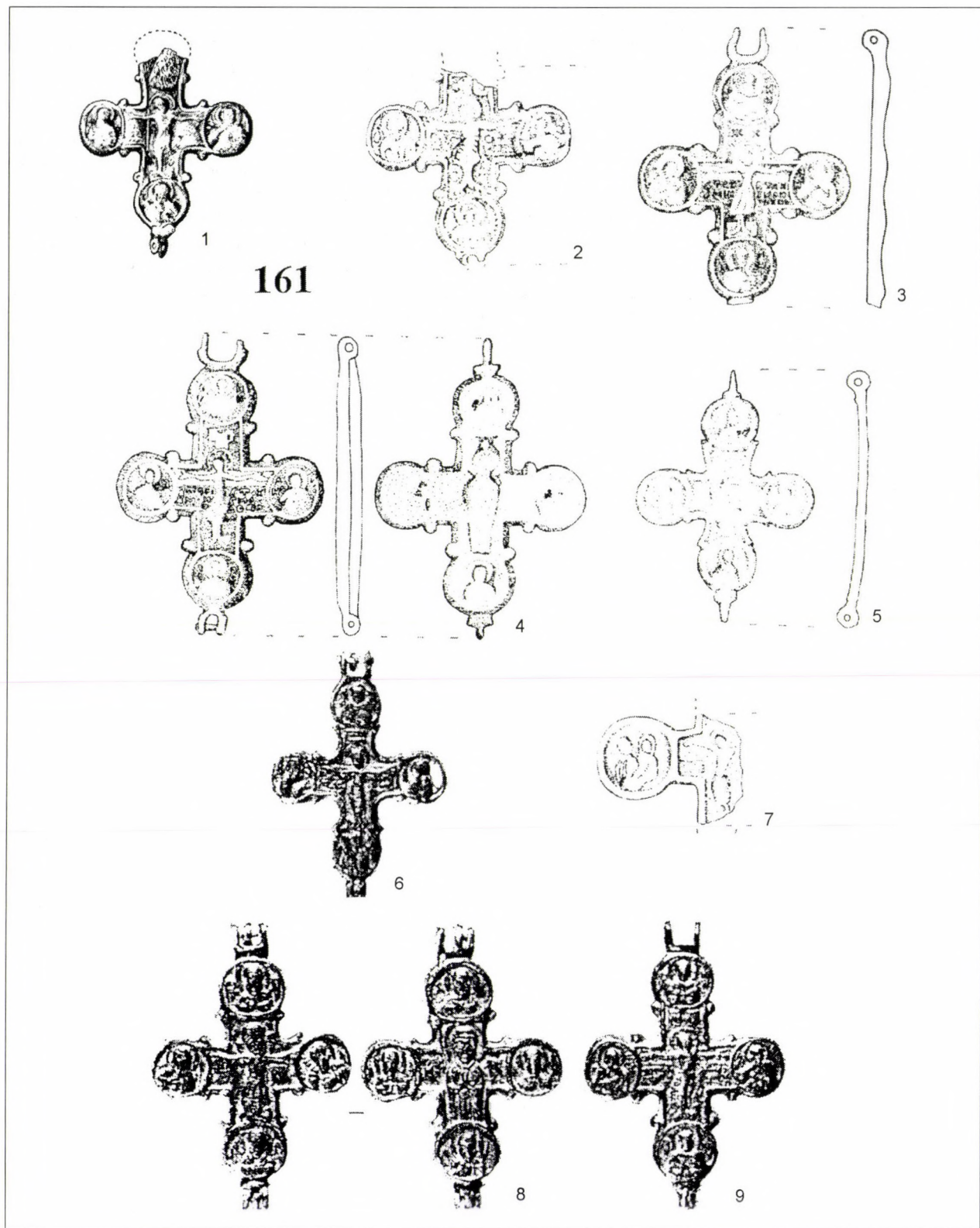
Mikor költözhettek a jászok a mai Jászság területére?

Amint a négyszállási I. és II. számú temető példája bizonyítja, abban az időben, amikor a kunok Magyarország területére. Hogy mekkora tömegben? Nem tudjuk, és az írásos források szűkössége, a régészeti források esetlegessége miatt erre a kérdésre egyhamar nem tudunk válaszolni. Nikephoros Gregoras adata arról tudósít, hogy 1283-ban a bizánci császár tízezer, a Havasalföld területén lakó jászt (alánt) telepített a birodalomba a határok védelmére (DIETERICH 1912, 51–52; GYÖRFFY 1953, 249). A bizánci határok védelmére, de nem a magyar királyság területére! Ez adat alapján Magyarország területére jász beköltözést feltételezni nem szerencsés.

A másik adat, amire hivatkozni szokás: I. Lajos 1365. június 30-án Lugoson kelt oklevele, amelyben a

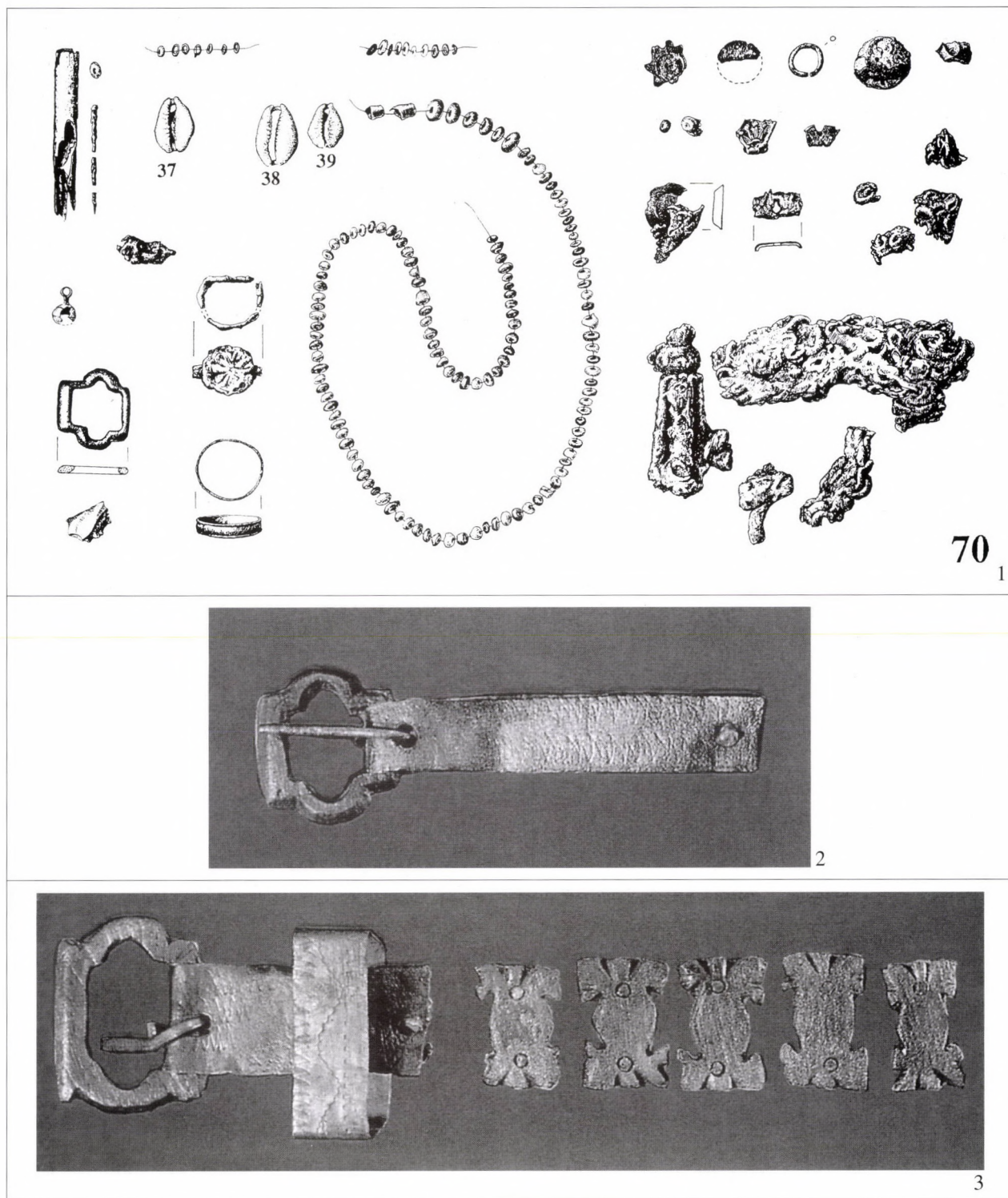
király a Vidinben elfogott jászokat családjaikkal és vagyontárgyaikkal együtt (cum eorum liberis pueris et rebus omnibus) mint örökös szolgálát Kont Miklós nádornak, a kunok bírójának adományozta (GYÁRFÁS 1883, 500–502; GYÖRFFY 1953, 249–250; 1981, 71–72, *ibid.*, 1987, 63; *ibid.*, 1990, 275, KRISTÓ 2003, 239; a hadjárat külpolitikai hátterére vonatkozóan: BERTÉNYI 1987, 197–198, *ibid.*; 2000, 157; ENGEL–KRISTÓ–KUBINYI 1998, 85–86; a hadi eseményekre vonatkozóan KRISTÓ 1988, 152–154). Az oklevél a királyi sereg kezére került jászokat királyi jobbágyoknak (condicionarios) tekinti, s utal korábbi lakóhelyükre, ahonnan Vidinbe költöztek, ti. a mi pogányaink s hűtleneinknek oly távoli vidékéről (de tam longinquis Paganorum et infidelium nostrorum partibus). Ez a terület minden bizonnyal Moldva, amelyet Bulgáriával egyetemben I. Lajos a magyar korona részének tekintett. Vidin védői közül a jászok voltak a legravasabbak és legellenállóbbak (astuciores et contrarios), tehát kétségtelenül katonai szolgálatot teljesítettek. Hogy mikor kerülhettek Vidinbe, arról többféle elképzelés ismert. Gyárfás szerint Sztracimir bolgár fejedelem fogadta zsoldjába őket (GYÁRFÁS 1883, 91), míg Kristó úgy vélte, hogy az 1283-ban a bizánci birodalomba költözött jászok leszármazottai lennének.¹⁰ Hányan voltak a szolgálásra vetett vidini jászok, és mi lett a sorsuk, nem tudjuk. A mai Jászság területére nem telepíthették őket, mert annak más volt a jogállása, ott sohasem éltek magánföldesúri jobbágyok. Az sem biztos, hogy Kont Miklósnak volt-e ideje áttelepíteni őket birtokaira, hiszen 1367 áprilisában meghalt (KMTL 1994, 368). A valósághoz Gyárfás vélekedése állhat közel: „Arra nézve sem bírnék adattal, hogy e szolgálásra vetett jászokat a nádor saját birtokán hol telepítette le, és hogy midőn 1369-ben Sisman Vidinből a magyarokat kiűzván, Straszimir e várost visszafoglalta, vajon e jászok is szabadságukat nem nyerték-e vissza?” (GYÁRFÁS 1883, 92). Vagyis a vidini jászok betelepítésének a szándékát tudjuk igazolni, de magát a betelepítést nem. Így ez az adat sem perdöntő érv a Balkán irányából történő beköltözés mellett.

A Temes és Al-Duna vidékéről történő beköltözésre nem elégséges érv a (jász)apáti jászok egyik vezetőjének Temesvári ragadványneve sem, aki a névtan szerint ezt a megkülönböztető jelzőt előző lakó- vagy származási helyéről kapta (FEHÉRTÓI 1969, 11–13). Ugyanis a jászok a XIV. században még rendszeresen részt vettek a hadjáratokban (vö. BOTKA 2000, 32) és várszolgálatot is elláttak.¹¹ Temesvár jelentősége Károly Róbert uralkodása idején megnőtt, a király ezt a várost választotta fő tartózkodási helyéül (BERTÉNYI 2000, 40, 49, 175). Vidin 1365. évi elfoglalása előtt Temesvár volt a magyar

11. kép 1: Négyszállás I. sz. temető 161. sír, 3, 4, 5: Észak-Bukovina, ismeretlen lelőhely, 2, 7: Suceava, 6, 8, 9: a Kijevi Történeti Múzeum gyűjteményéből

Картина 11. 1: 161-я могила кладбища I пос. Недьсалаш; 3, 4, 5: Северная Буковина неизвестное местонахождение; 2, 7: Сучава; 6, 8, 9: из собраний Киевского Исторического Музея

12.kép 1: Négyszállás I. sz. temető 70. sír; 2–3: Ducó (Ducové)
 Картина 12. 1: 70-я могила кладбища I пос. Недьсаллаш; 2–3: Дуцове

hadak gyülekezőhelye (KRISTÓ 1988, 152). Ily módon Temesvári Miklós megkülönböztető nevét attól is kaphatta, hogy hosszabb ideig szolgált a király kör-

nyezetében vagy a királyi várban. Minden bizonynyal ez a vélekedés közelíthet a valósághoz. Az említett 1391. évi oklevél valamennyi osztályos jáaszt felsorol-

ja, köztük többnek is volt ragadványneve. A Temesvári klánban volt egy Kun (Benedictus filius Johannis dicti Kún), egy Terjén (Gregorius filius Petri dicti Teryen), a többi klánban pedig egy Császár (Chazar), egy Bugaci (Blasius de Bugaz) és egy Gazdag (Georgius dicti Gazdagh) (GYÁRFÁS 1883, 512–518).

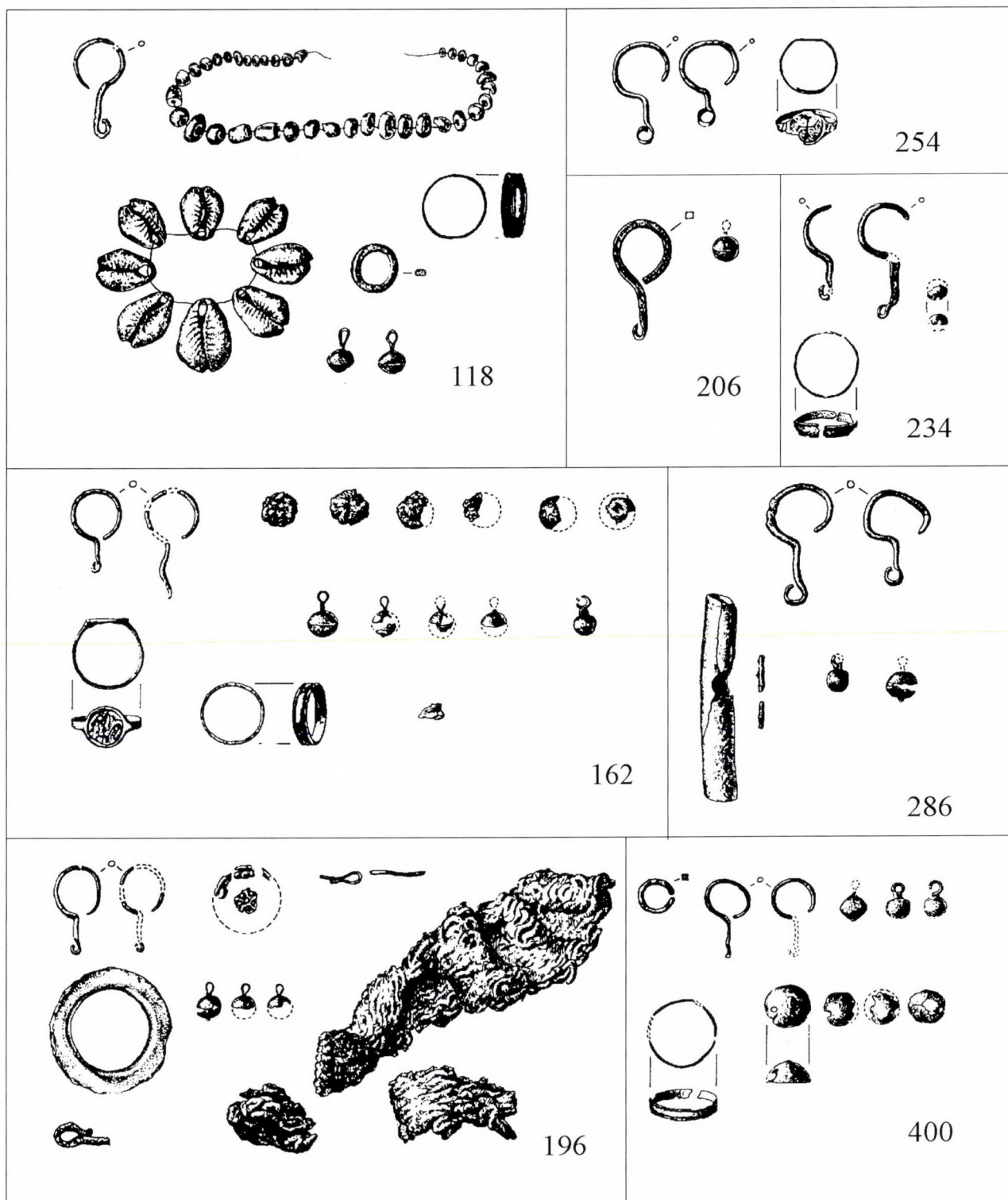
Györffy, minden bizonnyal jogosan, jászok településeit tételezte fel a Keve vármegyei egykori Maxond kerületben (1385: districtus Moxond), a Moxond (1370 Moxond) és a Baksin (1884. évi térképen) helynév alapján, ugyanis a bolgár és a szlapon határvidéken más adatok szerint is éltek jászok. A fentebb említett két település névadóit a Károly Róbert által 1323-ban Keverge fiainak uralma alól kivett jászok között vélte fellelni a Mokzun és a Begzan névben (GYÖRFFY 1981, 72, 1987, 121, 311–312; *ibid.*, 1990, 315). Szerinte a jászok a tatárjárás pusztításait követően a kunokkal egy időben telepedtek Keve vármegyének a tatárjáráskor nagyrészt elnéptelenedett déli felére, Maxond pusztára, a Deliblati homokhátság és szélterületének átmeneti lakóiként, „a Jászságba való XIV. század közepi átköltözésükig” (GYÖRFFY 1987, 311, 313). Utóbbira, a maxondi kerületből történő elköltözésre, régészeti kutatások híján semmiféle adattal nem rendelkezünk.

A forráskritika próbáját kiállt írásos források adatainak hiteléhez természetesen kétség nem fér. Azonban nem tudhatjuk, hogy az évszázadok során hány forrásunk pusztult el. Bizonyos adatokból arra következtethetünk, hogy igen sok.¹² Általánosan elfogadott az a magyarázat, mely szerint a hiteles helyi levéltárak elpusztítása, felégetése azért volt az erőszakos foglalások rendszeres velejárója, mert a föld és az egyéb álló vagyon tulajdonjogát bizonyító okmányokat megsemmisítve jogi bizonytalanságot lehetett teremteni (TÖRÖK 2004, 29–30). Ilyen körülmények között teljesen véletlenszerű, hogy milyen oklevelek maradtak meg. A jászokra vonatkozó megmaradt XIV. századi oklevelekkel kapcsolatban azt is szeretnénk megjegyezni, hogy azok mindegyike, kivéve az 1323. évi kiváltságlevelet, amely a király és egy jász csoport kapcsolatára ad elsősorban felvilágosítást, a jászoknak a magyarokkal kapcsolatos jogügyleteire vonatkozik. Az egyetlen XIV. századi oklevél, amely a jászok belső viszonyairól tudósít a budai káptalan csáktornyai Lackfi István nádor utasítására kibocsátott, már többször említett 1391. évi oklevele, amelyben többek között arról értesülünk, hogy I. Lajos (Jász)Apátit illetően több, egymástól eltérő osztályozó levelet adott ki (Quod Dominus rex Ludovicus dominus noster beatae recordationis super facto dicti descensus sententia mediante per diversas suas litteras divisionales fecerit), valamint arról is, hogy Temesvári Miklós fia

Miklós és egy másik Miklós fia György számára mekkora terhet jelentett, hogy nagybátyjuk után írásos rendelkezés nem maradt (sine litteris procuratoriis), amelyből arra is következtethetünk, hogy a jászok között a XIV. század végén még a szokásjog uralkodott, s emiatt egymás közötti jogügyleteiket nem fektették írásba. Mindebből az következik, hogy a megmaradt okleveles anyagra támaszkodva bármiféle kizárólagos érvényű történeti konstrukció fölvázolása ingoványos talajra épül. Csak ilyen módon lehetséges, hogy az 1323. évi szabadalomlevél jászsai, amely nem említi, hogy a kedvezményezettek a királyi rendelkezés idején hol éltek, Györffynél a XIV. század közepéig a maxondi kerületben, Kristónál pedig a Pilisben laktak, utóbbiak is délről származtak, s onnan költöztek át a mai Jászság területére, s természetesen magukkal vitték szabadalomlevelüket (KRISTÓ 2003, 241).

A Pilis és Komárom megyei jászokkal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy Kristó túlértékeli jelentőségüket. Erről a tájról mindösszesen két jásztelepülést ismerünk, az egyik a Piliscsaba határában található, a másik pedig az Érsekújvártól keletre fekvő Jászfalu.¹³ Előbbinek a jelentőségét az adja, hogy vele kapcsolatos a jász szójegyzék. Györffy szerint 1274-ben Piliscsabával és Piliscsévvél határos volt Abért falu, az abérti nemesek földje. „Mivel a megadott helyen utóbb 1414-től Jászfalu tűnik fel, valószínűleg 1327 után telepítették ide a Csév és Kesztlőc melletti (Kis)Csaba körül lakó jászokat” (GYÖRFFY 1998, 593–594). Györffy véleményét Kristó is elfogadta (KRISTÓ 2003, 238). Györffy még nem ismerhette Pest megye régészeti topográfiájának Jászfalura vonatkozó eredményeit, amelyeket sajnos később Kristó sem vette figyelembe. A topográfiai munkálatok során ugyanis sikerült azonosítani a középkori Jászfalu templomának és temetőjének, valamint a településnek a helyét. Az egykori jásztelepülés a mai Jászfalu központjától kb. 600 méterre, a Kenyérmezői patak északkeleti partján feküdt. A régészeti terepbejárások során itt egy 280x140 m-es területen főleg XIV–XV. századi edénytöredékeket találtak, vagyis a település a XIV. században biztosan létezett,¹⁴ és fennállt egészen a török hódoltság kezdetéig. Az esztergomi szandzsák 1570. évi összeírásában már pusztaként szerepel.¹⁵

A régészeti topográfiai munkálatok nem igazolták azt a vélekedést, miszerint Jászfalu egy korábban létező település helyén épült volna fel. Nem volt a településnek Árpád-kori előzménye. Piliscsaba 1274. évi határjárása szerint még nem létezett, de a XIV. században már igen, vagyis nagy a valószínűsége, hogy a kelet-dunántúli kunok letelepítésének mintájára (HATHÁZI 2004, 188–194) az 1279. évi ren-

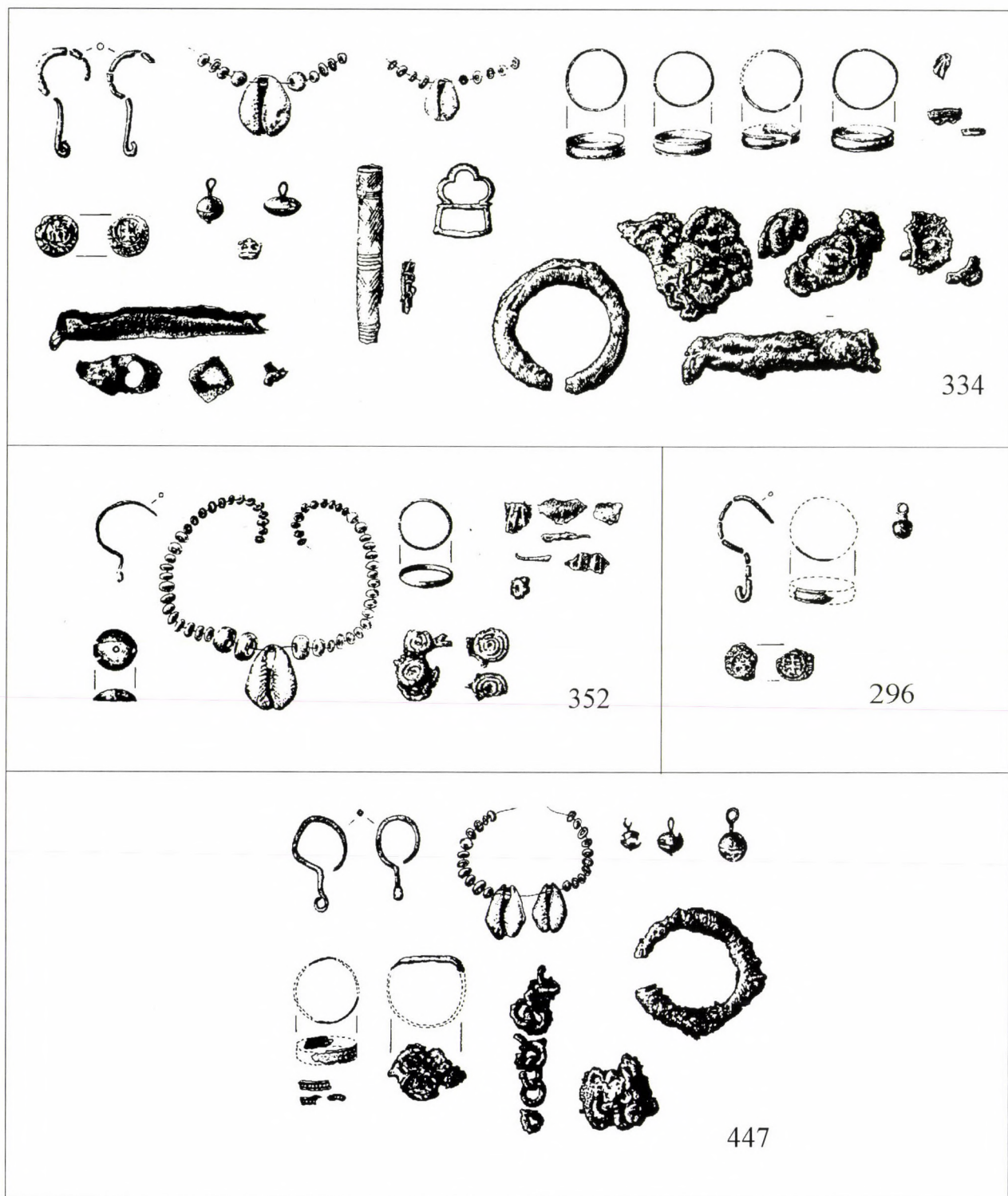

13. kép 1: Négyszállás I. sz. temető 118., 162., 196., 206., 234., 254., 286. és 400. sír

Картина 13. 1: 118-я, 162-я, 196-я, 206-я, 234-я, 254-я, 286-я и 400-я могилы кладбища I пос. Недьсалаш

dezés következtében kapott egy jász csoport itt földet. A régészeti kutatások során sikerült az aberti nemesek faluját is azonosítani, amely a (Pilis)Csabával szom-

szédos Leányvár határának déli részén feküdt (PMRT 1986, 147). A pilisi Jászfalu fennállása folyamán soha nem volt olyan nagyságú település, amely bárhová is

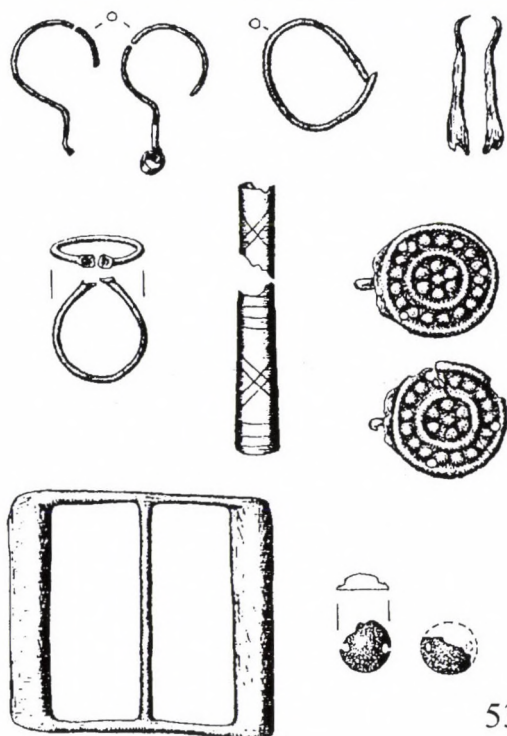
14. kép Négyszállás I. sz. temető 296, 334, 352. és 447. sír
 Картина 14. 296-я, 334-я, 352-я и 447-я могилы кладбища I пос. Недьсалаш

telepeseket bocsáthatott volna ki. Egykori lakóira vonatkozóan további régészeti kutatásokkal lehetne újabb információkat nyerni.

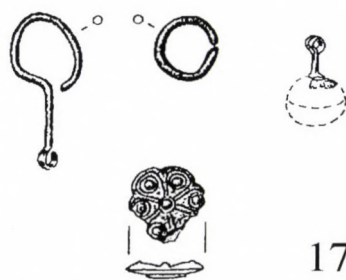
Györffy árnyaltabb megfogalmazásával szemben, amely nem zárja ki a tatárjárás körüli betelepedést sem, Kristó egyértelműen a mai Jászságnak a XIV.

397

532

172

15. kép Négyszállás I. sz. temető 397; II. sz. temető 172. és 532. sír.

Картина 15. 397-я могила кладбища I, 172-я и 532-я могила кладбища II пос. Недьсаллаш

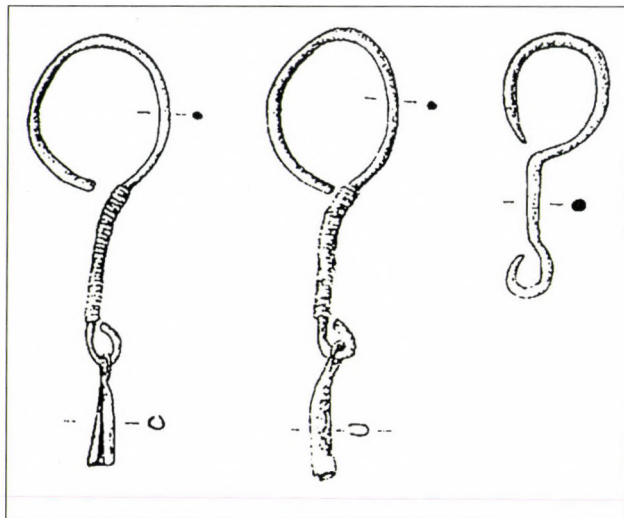
század második felében történő betelepítésével számol. Ebben szerinte a Becseiek játszottak jelentős szerepet. Mint már említettük, Becsei Töttösnek, a jászok bírójának, nem sikerült sem Ivát, sem Hacakot benépesítenie. Ilyen módon nincs írásos bizonyítékunk arra, hogy a Jászságba a XIV. század folyamán érzékelhető arányú betelepítés történt volna. A négyszállási temetők kronológiai helyzete a XIII. század közepi beköltözést támasztja alá.

Honnan költözhettek a jászok a mai Jászság területére?

Erre a kérdésre a kutatás jelenlegi helyzete alapján végleges választ nem adhatunk, ugyanis nem ismerjük a havasalföldi, a vidini, a szlavóniai, a bizánci birodalomba áttelepült jászok régészeti leletanyagát. Végző soron nem kizárt a déli beköltözés, de a XIII. század közepén az csak a kunokkal együtt történhetett, akár a maxondi kerületből is, amelynek közvetlen szomszédságában Györffy Szaján (Zeyhan) kun fejedelem szállását tételezte fel (GYÖRFFY 1998, 310–311). A déli területeken, kivéve Moldvát és Havasalföldet a tatárjárást megelőzően jászok jelenlétét nem tudjuk kimutatni. Minthogy a havasalföldi jászok a bizánci birodalomba költöztek, következésképpen a Kárpát-medencében a Jászvásár körül élő moldvai jászok egyik csoportjának kellett új otthont találnia. A jászvásár körüli jász csoport létezésére nem csak a település (magyar, szláv, latin és román) neve, nemcsak bizonyos írásos adatok, hanem növekvő számban régészeti adatok is utalnak. A Jászvásár körzetében feltárt XIII–XIV. századi leletanyag rokonságot mutat a Jászságból előkerült hasonló korú régészeti leletekkel, s még azt a feltételezést is megengedi, hogy a négyszállási jászok még a XIV. század második felében is közvetlen kapcsolatban állottak moldvai rokonaikkal.

Ennek egyik régészeti bizonyítéka egy olyan fülbevalótípus, amely a négyszállási I. és II. sz. temetőből is előkerült. Ez a tárgy az ún. kérdőjel alakú fülbevalók csoportjába tartozik, kerek metszetű bronzszálból formált, szára a végén laposra kalapált és kör alakban visszahajlított. Ezeket a fülbevalókat megtaláljuk az I. sz. temető 118., 162., 206., 234., 254., 286., 296., 334., 352., 397., 400. és 447. és a II. sz. temető 172. és 532. sírjában (13–15. kép). A feltárt 15 sírból mindösszesen kettő keltezett éremmel, azokból Mária királynő dénárjai kerültek elő. Minden bizonynyal az éremmel datált sírok jelzik e fülbevalók használatának végző dátumát. Használatuk kezdeti időpontjára párhuzamaik kronológiai helyzetéből következtethetünk. E fülbevalók, amelyek a XIII–XIV. században voltak használatban, legközelebbi

párhuzamai, mint már említettük, ugyanis olyan területekről kerültek elő, amelyek a jászok tartózkodási helyei lehettek (IONITA 1996–1998, 312). Hasonló fülbevalók kerültek elő a Jászvásár körzetében található Trifesti temetőjében (IONITA 1996–1998, 312), található belőlük egy példány a giurgiui megyei múzeumban (IONITA 1996–1998, 312), valamint a belgrádi városi múzeum gyűjteményében (BAJA-LOVIC-PESIC 1984, IV/6, XXV. t.) és Mateuti-Scoala Noua temető XIII–XIV. századi leletanyagában (HANCU 1969, 163–166) (16. kép).

16. kép Kérdőjel alakú, alul karikában végződő fülbevalók Moldvából

Картина 16. Серьга формы вопросительного знака с кругообразно оттибнутым кончиком из Молдовы

Összefoglalás

A négyszállási jászok tehát a XIII. század közepén telepedtek le a későbbi Jászság területén. Feltárt leletanyaguk jól körülhatárolható, bizonyos tárgytypusok használata elsősorban rájuk jellemző a XIII–XV. században. A régészeti leletanyagban semmiféle nyoma nincs annak, hogy a Jászság területére a XIV. század közepén tömeges betelepítés történt volna, mint ahogyan az is felettébb kétséges, hogy a Pilis megyében található Jászfalu lakói bocsátottak volna ki magukból egy áttelepülő rajt. A négyszállási jászok régészeti leletanyaga azonban arra feltétlenül bizonyosságul szolgál, hogy az ott élők moldvai testvéreikkel legalább egy évszázadon át rendszeres kereskedelmi kapcsolatban voltak. Ha ennek következtében később is szívárogtak volna be csoportjaik a Jászságba, az nemcsak az írásos forrásokban nem csapódott le, hanem régészeti nyoma sem maradt.

Jegyzetek

- ¹ GYÁRFÁS 1883, 23. Gyárfás azt a véleményét, mely szerint a jászok és kunok történelme egymástól elválaszthatatlan oly módon is hangsúlyozta, hogy munkái címében nem jászok és kunok, hanem jászkunok kifejezést használt.
- ² GYÖRFFY 1981, 69, 71. 1323-ban Károly Róbert 18 név szerint megnevezett jászt a nemzetségükhöz tartozókkal együtt kivett Keverge fiainak uralma és bíráskodása alól azzal, hogy a királynak katonai szolgálatot teljesítő jászok sorába helyezte át őket. Az oklevél azonban a jászok lakóhelyét nem jelölte meg. Csupán azért gondolhatták, hogy a mai Jászságban lakó jászokra vonatkozott, mert a diplomát a jászberényi levéltárban őrizték. Györffy úgy gondolta, hogy a jászokat a XIV. század közepétől telepítették le a Jászságban.
- ³ Györffy azt állítja, hogy a mai Jászszentandrás területe Tarnaörs 1264. évi határjárása szerint hevesi várbirtok volt, Jászapáti földjét Nyésta néven a sári apátság, Jászdózsa területét pedig Aba nembeli Kompolt ispán birtokolta, míg Jákóhalma nevében alighanem az akkortájt élt és e tájon birtokos Aba nembeli Jákó ispán neve rejlik. Ezzel szemben a mai Jászszentandrás területe 1423-ban már az egri káptalané volt, s ekkor biztosan a jászok művelték, míg végre 1760-ban cserélték el az általuk megváltott Matkó kun pusztáért. Mi úgy véljük, hogy Jákóhalma nevében nem az ekkortájt élt és e vidéken birtokos Aba nembeli Jákó ispán, hanem a település templomának Szent Jakab titulusa rejlik. Vö. GYÖRFFY 1981, 70–71.
- ⁴ Az egyhajós, félköríves apszisú templom hossza 8,4, szélessége 5,5, falvastagsága 1 méter. A templombelső hossza 6,5, a hajó hossza 5, szélessége 3,6 méter. A négyszögletes apszisú templom hossza 11,4, szélessége 7,9, falvastagsága 1–1,2 méter. A templombelső hossza 9,1, a hajó hossza 6,4, szélessége 5,9 méter.
- ⁵ 1–2. sír. A sírfenek mélysége 70 cm. Tájolás: DN-NY-K-ÉK, 96 fokkal tér el északról délkelet felé. Vázhossz a koponyatetőtől a térdhajlatig: 1. sír. – 58 cm, 2. sír. – 72 cm. Mindkét váz a hátán, nyújtott lábakkal fektetve. A bal oldali (1. sz.) sír jobb kar és lábcsonthai a feltárás során megsemmisültek. A bal kar tompaszögben behajlítva, az alkar a medencelapát felé irányul. Az 1. sír bal karjának csonthai a 2. sír jobb karcsontjain fekszenek. A jobb oldali (2.) sír jobb karja tompaszögben behajlítva. A bal kar helyzetét nem lehetett pontosan megállapítani. A jobb és bal kéz csonthai a medencelapátok és az alsó bordaívek között helyezkednek el, s az ágyékcsigolyák felé irányulnak. A koporsó meglétére az 1. sír bal combcsonthja alatt talált koporsószög utal.
- ⁶ A sírfenek mélysége 85 cm. Tájolás: DNy-Ny-K-ÉK, 91 fokkal tér el északról délkelet felé. Vázhossz 152 cm. A váz a hátán, nyújtott lábakkal fektetve. A karok nyújtva. Az alkarok a medencelapát alatt, szorosan a combcsonthok mellett fekszenek.
- ⁷ A sírfenek mélysége 80 cm. Nem tájolható. A váz a hátán, nyújtott lábakkal fektetve. Csak a gerincoszlop egy kis része, a két kulcs-, valamint a lapockacsont és néhány borda maradt meg. A gerincoszlop megmaradt részlete alatt a földben ezüstlemezből készült karika formájú csat feküdt, ráhajlított csattüskével. A csaton tükör szimmetrikusan 4 db X alakú beponcolt díszítés.
- ⁸ LASZLOVSZKY 1991, 317, 363. M3 1997. 140, 196. XIX. vitrin 11. Wolf a csatot egy XI. századi kerámiával datált házat körülölelő árokrendszer betöltésében találta. Véleményünk szerint ez nem elégséges alap a XI. századi keltezéshez. Lásd még HATHÁZI 2004, 108.
- ⁹ SPINEI 2003, 324. „The dating is certainly correct, its accuracy relying on an old cross of the pre-Mongol period and two perforated coins since the time of Bela III. (1172–1196), therefore no longer in use and used as pendants instead”.
- ¹⁰ KRISTÓ 2003, 239. Arra vonatkozóan, hogy a XIV. században a Balkánon másutt is éltek jászok, még egy további adattal rendelkezünk. A Monumenta Poloniae Historica VI. kötetében (Varia e codicibus Vratislaviensibus, 2. Brevis descriptio Slavoniae. Ed. W. Ketrzynski, Cracow, 1893, 587.) található a következő bejegyzés. Sunt quoque gentes Slavoniae predictae Vulgari, Iassi, Cuni, Rassi, Bossi, regna etiam Croacie et Dalmacie in eadem Slavonia sita. Említi SPINEI 2003, 321.
- ¹¹ Pl. Ujszászi Mihály és Péter, akik komáromi várkapitányságig jutottak, 1482-ben nyerték el Mátyástól az országos nemességet. A jászapáti Horváth János 1552-ben hősiessé helytállt Temesvár védelmében, 1564-ben az egri várban élt, 1575-ben várkapitány helyettes volt. A feltehetően jászberényi Jász Lukács 1553–1556 között a gyulai várban szolgált, mint hadnagy (GYÁRFÁS 1883, 305, 332, 603–604, 657, 711, 715; 1885, 18–19, 21–22, 31–32, 79, 107–108, 110, 129; HORVÁTH 1988, 13).
- ¹² Csak példaként említem: Keve vármegyére vonatkozóan. „A török pusztítások idején a vidék levéltárai megsemmisültek.” (GYÖRFFY 1987, 305). Az esztergomi káptalan levéltárainak elpusztítására 1304-ben lásd TÖRÖK 2004, 29.
- ¹³ GYÖRFFY 1987, 445. Komárom megye északkeleti részén Szemere körül két Nyék falu volt. Az egyiket, Tíkerez-Nyékét azonosnak mondják Jászfaluval. Az 146. évi felsorolásban Jászfalu külön szerepel.
- ¹⁴ Pesty Frigyes felhívására Tinnye község jelentette: „Somlyói hegyek alatt van a pusztá templom dűllő, monda szerint e pusztát hajdan jászok lakták honnét nevét is kölcsönzi.” A templom körüli temetőre is vannak adataink. Sajnos sem a településem, sem a templomban, ill. a körülötte levő temetőben tervszerű ásatás nem folyt. Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából, 1984. 415. PMRT 1986. 146–147, 149.
- ¹⁵ 1414-ben a Pilis megyei Csév birtok elzálogosítása kapcsán említene egy Jászfalu felé eső hosszú házat. 1455-ben egy csévi birtokba iktatáskor a szomszédok között említik Tamás jászfalusi bíró. 1477-ben egy Piliscsabán elkövetett erőszakoskodás kapcsán fordul elő a falu neve.

IRODALOM

- ALMÁSI 2000
BAJALOVIC—PESIC 1984
BERTÉNYI 1987
BERTÉNYI 2000
BOCK 1867
BOTKA 2000
BRMBOLIĆ 1996
DIETERICH 1912
DREVNĚE ZOLOTO 1975
ENGEL 1990
ÉRI 1956
FEHÉRTÓI 1969
GEORGIEVA 1964
GEORGIEVA 1974
GOLD DER STEPPE
GYÁRFÁS 1883
GYÁRFÁS 1884
GYÖRFFY 1953
GYÖRFFY 1981
GYÖRFFY 1987
GYÖRFFY 1990
GYÖRFFY 1997
HAMPEL 1893
HÓMAN—SZEKFÜ 1938
HORVÁTH 1975
HORVÁTH 1988
HORVÁTH 1801
HORVÁTH 1823
HORVÁTH 1838
- ALMÁSI, T., *A tizenharmadik század története*. H.n. 2000.
BAJALOVIC, M.,—PESIC, H., *The Collection of Jewelry in the Belgrade City Museum (8th-18th Century)*. Belgrad 1984.
BERTÉNYI, I., *Magyarország az Anjouk korában*. Budapest 1987.
BERTÉNYI, I., *A tizennegyedik század története*. H.n. 2000.
BOCK, Fr., *Das Ung. Nat. Museum in Pest*. Mitteilungen der k.k. Central-Commission XII. Wien 1867.
BOTKA, J., *Kunok-jászok katonáskodása és ünnepi bandériumai*. Lakitelek 2000.
BRMBOLIĆ, M., *The khuman Belt from the Area Tomasevac*. Starinar 47 (1996) 273–277.
DIETERICH,., *Byzantinische Quellen zur Lander Und Völkerkunde*. Berlin 1912.
DREVNĚE ZOLOTO, *Orfevrerie-ancienne*. Red.: Makarova, T. I. Moszkva 1975.
ENGEL, P., *Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig*. Magyarok Európában I. (Szerk: Glatz F.) Budapest 1990.
ÉRI, I., *Adatok a kigyópusztai csat értékeléséhez*. – *Zur Frage der Schnalle von Kigyópuszta*. FolArch 8 (1956) 137–152.
FEHÉRTÓI, K., *A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek*. Nyelvtudományi Értekezések 68. sz. Budapest 1969.
GEORGIEVA, S., *Kolanni ukrasi ot dvoreca na Carevec v Tarnovo*. Arheologia VI. kn. 2. 38–41.
GEORGIEVA, S., *Nakiti i casti ot takani ot dvorecana Carevec*. In: Carevgrad Tarnov Tom. 2. Szófia 1974, 393–413.
GOLD DER STEPPE. *Archäologie der Ukraine*. (Hrsg.: von R. Rolle, M. Müller-Wille. K. Schitzel) Archäologisches Landesmuseum Schleswig.
GYÁRFÁS I., *A jász-kúnok története*. Harmadik kötet. Szolnok 1883.
GYÁRFÁS I., *A jász-kúnok története*. Negyedik kötet. 1542–1686-ig. Budapest 1884.
GYÖRFFY Gy., *A kunok feudalizálódása*. In: Tanulmányok a parasztság történetéhez a 14. században. (Szerk.: Székely Gy.) Budapest 1953, 248–275.
GYÖRFFY Gy., *A jászok megtelepedése*. In: Emlékkönyv a türkevei múzeum fennállásának 30. évfordulójára. Türkeve 1981, 69–72.
GYÖRFFY, Gy., *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III*. Budapest 1987.
GYÖRFFY, Gy., *A magyarság keleti elemei*. Budapest 1990.
GYÖRFFY, Gy., *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV*. Budapest 1997.
HAMPEL, J., *A n. múzeumi régiségtár gyarapodása az április-júniusi évnegyedben*. ArchÉrt 13 (1893) 366–370.
HÓMAN, B.,—SZEKFÜ, Gy., *Magyar történet I–V*. Budapest 1938.
HORVÁTH, F., *Szer plébániatemploma és a település középkori története*. MFMÉ 1974–75/1 343–374.
HORVÁTH, L., *Az Ujszászi család a XV–XVI. században*. Zounuk. – A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 3 (1988) 9–21.
HORVÁTH, P., *Commentatio de initiis, ac maioribus jazygum et cumanorum eorumque constitutionibus a Petro Horvath*. Pestini 1801.
HORVÁTH, P., *Értekezés a kúnoknak és jászoknak eredetéről, azoknak régi és mostani állapotokról*. Pesten 1823.
HORVÁTH, P., *A Jász, Nagy és Kis Kún Kerületeknek földleirati (geographiai) ismérte*. Tudományos Gyűjtemény 1838 IXdik vagy szeptemberi kötet 54–99.

- HÖLLRIGL 1937 HÖLLRIGL, J., *A legrégebb magyarországi középkori mázas cserépedény*. ArchÉrt 50 (1937) 147–151.
- HUSZÁR 1946 HUSZÁR, L., *Az abonyi lelet*. Magyar Múzeum 1945 december. Budapest 1946, 72–74.1
- IONIȚA 1996-98 IONIȚA, A., *La céramique du Haut Moyen Age de Dridu „la metereze” (dep. de Ialomița)*. Dacia XL–XLII (1996–98) 305–382.
- KMTL 1994 *Korai Magyar Történeti Lexikon (9–14. század)*. (Főszerk.: Kristó Gy.) Budapest 1994.
- KOSEV—HRISTOV—ANGELOV 1970 KOSEV, D.—HRISTOV, H.—ANGELOV, D., *Bulgária története*. Budapest 1970.
- KRISTÓ 1987 KRISTÓ, GY., *Az Anjou-kor háborúi*. Budapest 1987.
- KRISTÓ 1996 KRISTÓ, GY., *Magyarország története 895–1301*. Budapest 1996.
- KRISTÓ 2003 KRISTÓ, GY., *Nem magyar népek a középkori Magyarországon*. Budapest 2003.
- LASZLOVSZKY 1990 LASZLOVSZKY, J., *Árpád-kori és későközépkori objektumok*. In: Régészeti ásatások Tiszafüred-Morotvaparton. (Szerk.: Tálas, L.—Madaras, L.) Szolnok 1990, 317–384.
- M3 1997 *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*. (Szerk.: Raczy, P.,—Kovács, T.,—Anders, A.) Budapest 1997.
- MTTK 1984 *Magyarország története tíz kötetben. Előzmények és magyar történet 1241-ig*. I–II. (Szerk.: Bartha, A.) Budapest 1984.
- MARCZALI 1896 MARCZALI, H., *Magyarország története az Árpádok korában (1038–1301)*. A magyar nemzet története. (Szerk.: Szilágyi S.) Második kötet. Budapest 1896.
- NEPPER—MÓDY 1986 M. NEPPER, I.,—MÓDY, Gy., *Szentgyörgy (Kismacs) Árpád-kori templomának feltárása – a falu a XIII–XIV. században*. DMÉ 1986, 91–129.
- OTROŠENKO—RASSAMAKIN 1987 OTROŠENKO, V. V.,—RASSAMAKIN, U. A., *Poloveckij kompleks Čingul'skogo kurganu*. Arheologija 53 (1987) 14–36.
- OVČAROV—TOTEV—POPOV 1980 OVČAROV, D.,—TOTEV, T.,—POPOV, A., *Stari balgarski stolici*. Szófia 1980.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1988 PÁLÓCZI HORVÁTH, A., *Régészeti adatok a kunok viseletéhez*. ArchÉrt 109 (1982) 89–107.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1988 PÁLÓCZI HORVÁTH, A., *A Balota pusztai középkori sírlelet*. Cumania 11 (1988) 95–148.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1989 PÁLÓCZI HORVÁTH, A., *Hagyományok, kapcsolatok és hatások a kunok régészeti kultúrájában*. Karcag 1993.
- PARÁDI 1975 PARÁDI, N., *Pénzekkel kezelt XIII. századi ékszerek. A Nyáregyházapusztapótharaszti kicslelet. – Münzdatierte Schmuckstücke aus dem 13. Jahrhundert. Der Schatzfund von Nyáregyháza-Pusztapótharaszti*. FolArch 26 (1975) 119–161.
- PAULER 1899 PAULER, Gy., *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt I–II*. Budapest 1899.
- PEKARSKA—PUCKO 1990 PEKARSKA, L. V.,—PUCKO, V. G., *Davnoruski enkolpioni v zbirci Muzeu istorii m. Kieva*. Arheologija 55 (1989) 84–94.
- PMRT 1986 *Pest megye régészeti topográfiája. Budai és szentendrei járás*. (Írta: Dinnyés I., Kövári K., Lovag Zs., Tettamanti S., Topál J., Torma I.) Budapest 1986.
- PESTY 1984 *Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából. Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések*. Közreadja: Bognár A. Szentendre 1984.
- RÉCSEY 1893 RÉCSEY, V., *Római castrum Tokodon és újabb régészeti leletek Esztergom- és Hontmegyében*. ArchÉrt 14 (1894) 65–70.
- RUTTKAY 1979 RUTTKAY, A., *Stredoveké umelecké remeslo*. Tatran 1979.
- RUTTKAY 1989 RUTTKAY, A., *Prvky gotickej módy v odeve a ozdobách dedinského obyvateľstva na území Slovenska. - Elemente der gotischen Mode in Kleidung und Schmuck bei der ländlichen Bevölkerung auf dem Gebiet der Slowakei*. AH 14 (1989) 347–363.

- SELMECZI 1970 SELMECZI, L., *Angaben und Gesichtspunkte zur archäologischen Forschung nach den Kumanen im Komitat Szolnok*. MFMÉ 1971/2 187–197.
- SELMECZI 1971 SELMECZI, L., *Adatok és szempontok a kunok régészeti kutatásához Szolnok megyében*. SzMMÉ 1971, 105–115.
- SELMECZI 1990 SELMECZI, L., *A négyzállási I. számú jáász temető*. BTM Műhely 4. (Szerk.: Havassy, P.) Budapest 1990.
- SPINEI 1985 SPINEI, V., *Realitati etnice si politice in Moldova meridionala in secolele X–XIII*. Iasi 1985.
- SPINEI 1986 SPINEI, V., *Moldavia in the 11th–14th Centuries*. H.n. 1986.
- SPINEI 2003 SPINEI, V., *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*. Cluj-Napoca 2003.
- TÖRÖK 2004 TÖRÖK, J., *A tizennegyedik század magyar egyháztörténete*. Budapest 2004.
- VÉGH 1996 VÉGH, A., *Régészeti feltárások a budai várálján, a középkori Tófalu területén*. BudRég 33 (1998) 331–346.
- ZSOLDOS 1997 ZSOLDOS, A., *Az Árpádok és alattvalóik. Magyarország története 1301-ig*. Debrecen 1997.

ЗАСЕЛЕНИЕ ЯСОВ В ВЕНГРИЮ РАННИЕ ЯССКИЕ МОГИЛЫ В КЛАДБИЩАХ ПОС. НЕДЬСАЛЛАШ

Резюме

Венгерская историография традиционного стояла на такой точке зрения, что ясы заселились в Венгрию вместе с куманами в 1239 году. Этот общепринятый подход позже Дьерфи Дьердь и Кришто Дьюла отрицали, потому что в венгерских письменных источниках первый раз только в 1318 году упоминают ясов. Они считали, что ясов заселили на сегодняшнюю территорию области Ясшаг в середине XIV-го века. „ак как появление новых письменных данных уже не предполагается, вопрос заселения ясов можно решить с помощью археологических исследований.

Автор уже раньше опубликовал яское кладбище I пос. Недьсаллаш и обнаруженные археологические находки датировал на XIII–XV век. С этим установлением исследователи согласились. В этой научной работе автор представляет находки могил XIII-го века кладбища II пос. Недьсаллаш и повторно занимается вопросом хронологии ранних могил кладбища I.

1–2-ю могилу кладбища II пос. Недьсаллаш датирует обол Иштвана V (1270–72) и параллели найденного плетёного бронзового пояса, тоже с XII–XIII-го века. Совпадающие в устройстве с поясом, которого нашли в 24-й могиле, была поясы в могиле куманского князя, похороненного возле речки Чингул. Значит и эту мо-

гилу можно датировать на середину XIII-го века. А точная параллель пряжки для пояса из 41-й могилы нашлась в куманской могиле у Балотансаллаш-Балотанпуста, которую помимо других помещает золотая гиперпероза никайского императора Иоаннеса Вататзеса (1222–1254).

Автор представляет дальнейшие находки могил из XIII-го века, с целью определения хронологии кладбища I. А именно: в 52-й и 78-й могиле нашлись так называемая среднеосевые пряжки, формы уложенной восьмёрки, в 161-й могиле реликварный бронзовый крест или в 70-й могиле пряжка для пояса.

Значит хронологическая ситуация ранних могил пос. Недьсаллаш несомненно подтверждает, что на территории области Ясшаг в середине XIII-го века появилось новое население со стороны Молдовы, чего подтверждает также специальный тип предметов, серьга формы вопросительного знака с кругообразно отгибнутым кончиком. „ип серёг нашлись в 118-й, 162-й, 206-й, 234-й, 254-й, 286-й, 296-й, 334-й, 352-й, 397-й, 400-й и 447-й могилах кладбища I, и также в 172-й и 532-й могиле кладбища II, а параллели в кладбище Трифетти около Ясвашаре и находятся в собраниях областного музея г. Гиургиу и городского музея Белграда.

L. Selmeczi

Budapest, Kádár u. 9–11. II. em. 18.

H-1132